

Рада Ђошан Китић

Библиотека
ЗОРА 7

Издавач

Српска читаоница „Лаза Костић“, Сомбор

За издавача

Борислав Аврамовић

Рецензенти

Миладин Стојановић
Хаџи Милош Ђошан

Техничка обрада

Зоран М. Грумић

Корице

Горан Вуковић

Штампа

ГРАФИД доо Бањалука

За штампарију

Бранислав Иванковић

Тираж

300 примјерака
Прво издање

Рада Ђошан Китић

КРАЂА РЕЛИКВИЈА

Модрича, 2025.

Подигни главу високо, роде...

Аутор

РИЈЕЧ АУТОРА

Кад се догоди крађа, покрадени то пријави служби или институцији која је дужна и плаћена да пронађе лопова.

Некада буде позитиван исход. Покрадене ствари се пронађу и врате власнику, а починилац се прописно казни. Некада не иде тим редослиједом, али се оштећени обештети. Често то не буде уопште. Дешава се да се зна ко је починио нечасно дјело, али из неког разлога не буде кажњен.

Коме пријавити украдено (одузето, отето) дјетињство? Отето огњиште, родну грудну?

Коме пријавити украдену младост? Отете животе? Одузета права на школовање, на рад, на раст и развој? Чак и кад постоји институција којој је могуће пријавити, хоће ли бити користи од тога? Може ли се добити обештећење за прерано угасли живот? Може ли за то што, против своје воље, биваш странац, колико тамо гдје си рођен, толико и тамо гдје наставиш да живиш? Као чардак који није ни на небу, ни на земљи. Може ли дијете коме је "украден" родитељ бити обештећено? Или родитељ за "украдено" дијете? Могу ли се платити сузе? Вјечити безгласни јауци? Бдијења непреспаваних ноћи? Кошмарни снови, потонула надања? Дугогодишња ишчекивања и бесциљна трагања за смрћу или за животом - не зна се?! Смрт тијела, али и смрт душе која још лута овоземаљским свијетом, одјевена у љуштуру мајке, оца, сестре, брата, дјетета, супруге...

Могу ли се "исплатити" нерођена дјеца која немаше прилику да угледају свијет због крађе будућих очева? Шта год чинили, сигурна сам да не могу.

Ова питања су ме прогањала још од времена тешке "крађе" и због њих се ова књига сама писала. Ја сам само била "оловка", обично помагало помоћу којих је једна сасвим обична дјевојчица, којој, осим родног краја,

украденог дјетињства и мноштва прилика за раст, није украдено друго ништа. Многим њеним вршњацима украдено је неупоредиво више. Она је свој раст, уз Божију промисао, и могла накалемити, али оца, брата, сина се не може накалемити, наставити или изнова добити.

Зато у част и захвалност, прије свега, онима украденима, украденој родној груди, у част својим вршњацима, родбини, познаницима, пријатељима и њиховим најмилијима којима украдоше оно највриједније, диже овај споменик - уз Божију промисао.

Бог је свемогући и зато њему, као највишем и најправеднијем суду, пријављујем тешку Крађу поменутих Реликвија.

Аутор

ПЈЕСМЕ

ОДЛАЗАК СА ОГЊИШТА

Четврти децембар, као и сада,
на Ваведење пресвете Богородице...
Ако нам завичај и понос страда,
морамо сачувати наше породице!

Узмите ствари и оно најпрече,
то што можете на себи понијети,
јер остајемо само које вече,
а за толико нећемо умријети.

Вечери се спуштају и нижу,
нико и не слути докада тако.
И дан данас ко зна гдје стижу,
а душа боли, није јој лако.

Покренуше се тог зимског дана,
кô лавина сњежна не могу стати.
Сваким кораком шири се рана...
Кад прољеће дође, село ће нестати.

Шума их гута кô страшна ала,
једни другима не гледају лица.
Ужасна истина све их савладала,
страшна се учини чак и Водица.

Немојте људи духом падати,
требамо се држати још чвршће!
Стаће та лавина, морамо се надати!
Ал' за њима оста и Жепачко раскршће.

То жив човјек не појми, не схвата...
Куд ће тол'ки народ и зашто отићи?!
Због оштре сабље проклетог рата
оста Прилук, Стојановићи, Митровићи...

Невјерица! Пропаст бора им лица,
терет живота повија тијело,
за њима остаје и Каменица,
очекујући своје тужно опијело!

Хладноћа се у срца увукла,
укочена тијела и мокра обућа...
Безнадежност је већ многе дотукла,
студена и хладна, прими их Возућа.

Ипак је доброта од злобе већа,
прихватише их са пуно саосјећања.
Што нам није тако, велика је срећа,
учинимо дјело вриједно помињања!

Петнаест дана ту осташе,
у туђим кућама и којекуда...
Рањеног достојанства ипак се надахше
да на овом свијету ипак постоје чуда.

А чуда нема онда кад треба,
празни су погледи и сува уста.
Само их већа опасност вреба,
шума све хладнија, а душа пуста.

Живот кô живот, једнако мота...
Успут се умирало, женило, рађало,
а свака таква одлика живота
опомиње да се не би одустало.

Отупили од глади, бесмисла, жала,
мислећи једино на оне које воле,
нада их запљусну, Боже Ти хвала,
угледаше манастир светога Николе.

Да ли је ово знак Твој, Господе
или опомена, кажи нам сада?
Хиљаде људи кô бујица воде,
слило се у кањон - да ту пострада.

Станите браћо! Зар ћемо тако?
Шта нам се збива, питам Те, Боже?
Је ли то проклетство толико јако,
да се Срби ни сад не сложе?

Кô да се пита тог народа нешто!
Као да од њих неко одлучује!
Велики моћници то раде вјешто,
за новац се данас све даје и купује.

Погледај их, смилуј се, Никола свети!
Бистрица, Љесковица, Гостовић...
Зар су сви прогнани и уклети?
Каква то сила не да им отић'?

Ти, Озрен горо, сурова, тешка...
Да ли је теби жао тих људи?
То што су овдје, чија је грешка?
Кад многи нису, ти човјек буди.

Немаше милости за дјецу, за старце,
нити за дубину промрзлих рана.
Не осјетише, погани, ледене ударце,
ал' преживјело се поларних девет дана!

Под ведрим небом, гдје је вучје свратиште,
оковани цичом зимом и снијегом,
од „братске руке“ много пропатише,
још жигосани бише „нечасним бијегом“.

Ако си видио, свети Никола,
и ти Господе и сви свеци,
нека то остане велика школа
и опомена нашој дјечи.

Прође од тада година много,
тридесет и више, а још рана пече.
Снашао се како је ко знао и могао,
а рекоше биће само које вече...

ЗА БОЉЕ СУТРА

„Кренимо сложено, војнички часно,
ка вишем циљу увијек се креће,
за земљу славну, за боље сутра...“
Грме "родољуби" деведесет и треће.

Са циљем кренуше у „боље сутра“
ал` не са борцима у истом смјеру.
За њима осташе - пустош и пљачка
и посмртне везице на реверу...

То „боље сутра“ мрк облак покри,
па зрака сунца никад да сине.
Потомци бораца, баш оних часних,
с торбаком кренуше путем туђине.

Куће под кључем, сабласне, сиве,
од призора уздах у грлу стаде.
Опустјеле школе, огњишта, њиве...
Зар за то толико бораца паде?!

Зар за то падоше: Мирко, Златко,
Тривић, Божић и Пређо млади,
стасити Анић и многи други...
Господе, зашто се овако ради?

Пред њима спуштам главу од стида,
- нек' им је вјечна слава и хвала!
Док муку мучим питањем – Земљо,
за кога си најбоље синове дала?

ЗЕМЉО МОЈА!

Плачеш ли, земљо, крвава, плаха,
што тобом одзвања глас тишине?
Јачи од загрљаја, тежи од уздаха...
Разуздани одјек сурове истине.

Тјераш ме, мајко, грешна ти душа,
из крила меког, топлога свог,
гдје хладна ријеч се покорно слуша
владара моћног – туђина тог!

Тјераш ме, туго, да стазе мучке,
гдје душа неће пронаћи спас,
пригрлим, к'о твоје, објеручке
и дочекам тамо судњи ми час.

Хоће ли знати ћирилично слово
потомци рођени у туђем свијету?
Шта је то Грачаница и Косово,
спознати вјеру силом им отету?

Зар ничег часнога у теби нема
због чега вриједи остати ту
на темељима царских ти имена,
да сутра у заборав не потону?

У НЕБО ГЛАВУ

Подигни главу високо, роде!
Скини са чела капљице зноја,
немају више куд да те воде,
погледај – ово земља је твоја!

Невољно ходисмо вијекове многе
и још нас гоне стиснутих шака,
уморне, гладне, босоноге...
Да створе земљу бескичмењака!

Не дај им ријеку, шуму, њиву...
не дај им боју свога неба,
ни рану да ти отворе живу,
да исквариш – то њима треба!

Покажи роде, крви плаве,
зашто су падали наши преци!
Стојиш часно и кад је тешко,
док дајеш завјет нашој дјечи:

Д а земљу своју к'о очи своје
чувају зарад времена давних
и живот дати да се не боје
у име синова православних!

СВЕТОГРЂЕ

Сањала сам ноћас небеска пространства,
житородна поља одишу безвлашће...
И путеве чудне, путеве прогнанства
и прекрасна слова, као ходочашће...

Видим како плачу кô што плачу дјеца
када их отргну из мајчинског крила,
сваки од њих тешким непреболем јеца,
бистра им се суза жалом замутила.

Сањам, кренух и ја прогнаничким друмом,
мишљах, можда нађем какво биће свето,
што ће све те боли надвладат' разумом
и рећи ми како вратит' одузето.

Нађох га гдје лебди под окриљем ноћи,
продорним погледом обли моје лице
изустивши - кћери, нема ти помоћи
док не вратиш свако слово ћирилице,

не сазидаш дворе на грунту предака,
не вратиш икону гдје је вазда била,
спустиш је у руке својих потомака,
учећи их оном што си научила

ти од мајке своје. И да никад 'мјесто
својих обичаја не прихвате туђе
и да никад туђи не пожелеле престо,
јер то, мила кћери, бива светогрђе.

ЗБОГ ВОЈНИЧКЕ СУЗЕ

(часним војницима РС)

Гледам, сада док мир влада, звечи кука и мотика.
Сви су данас ратоборни, дични војсковође врли,
док иза кулиса стоје стварни редови војника,
без ријечи, тек погледом, један другог снажно грли.

Одзвањају бритке ријечи, кô оштрица сјајног мача,
од задрigliх, тобож', брижних челних добронамјерника,
а у позадини јецај безгаснога горког плача,
оних што још превијају живе ране са браника

отаџбине. И још чују одјек топовскога зрна,
након толико година још на барут мирисаше,
што их грба на леђима повија до пода црна,
јер најбоље своје дане и другове своје даше.

Преплануло лице им се у борама ко да крије...
И косе им већ сиједе, као да им се ругају,
чини ми се, чак, ни да им до живота више није
и да оно што су дали - имаше ли ком' да дају...

Сад у позадини стоје, некоћ славни првоборци,
док се неки недостојни њиховијем перјем ките
и погнуте главе муче, тихујући у поворци
посл'јератних великаша и њихове вајне свите.

Али, знајте, свети Вид је свевидећи и без грешке,
Он ће правду дијелити, свима тачно по заслуги,
носићете, недостојни, тежак терет сузе тешке
војске којој због неправде јуначко око засузи.

СТИХОВИ ЗА ХЕРОЈА

(Миленку Павловићу)

О твоме херојству и данас се прича
и потомци наши за тај подвиг чуће,
одјек твојих ријечи, људскога поклича,
док се смјело дижеш у небо горуће.

Ти ниси марио што небом просијева,
пошао си кô да чекаш пљусак љетни,
а мрачне су слутње преле, врх Ваљева,
црну вуну за твој покров, за дар вјечни.

Православна звона одјекнуше јаче,
историја крвљу, кô мастилом, пише,
докле има оних који српство тлаче,
увијек бива оних што храбро гинуше.

Теби, пуковниче, нек је вјечна слава!
Лети небом куд си некад војевао,
не умиру такви, већ им тијело спава.
Ти никада ниси, од нас, отишао!

У СРЦУ ЈЕ ЧУВАМ

(Бистрици)

Кажу, словиш о љубави, родољубљу и свецима,
ближњим својим стиховима мамиш сузе радоснице,
али ништа да напишеш и да ли у теби има
бар пламичак, искра мала, твоје родне ти Бистрице.

Ко најдубљи кањон гору, расц'јепила мене она,
па не могу, залуд жеља, са Бистрицом да се стопим.
Празнина у мени јечи, много дубља од кањона,
а видим је и осјећам сваки пут кад очи склопим.

Видим мајку, сестре, брата, видим њиву зрела жита,
видим оца, бабу Стаку, чујем слово Оченаша,
видим мога друга Кебу, с кликерима к мени хита
и комшију, док за здравље пита мог дједа Никаша.

Видим шуме и пропланке, све Ђошане моје видим...
Под Васиним мостом поток кô да пита - гдје сте људи?
И шта да му одговорим, да се тога не постидим,
кад ни сама не вјерујем... Кад ме и сад ноћу буди

зов дјетињства, разиграног, безбрижна животна нота,
па ме осјећања стежу, праве болни грч на лицу,
ал' све док у мени тиња мала искра мог живота,
дотле ја у срцу носим моју родну ми Бистрицу.

ДА ОСТАДОХ ТАМО

(Бистрици, опет)

Истргнути потоци, ријеке,
истргнути родне земље грумен,
залутали у даљине неке,
гдје сунчева угасла је румен.

Згаснуо је плам родног огњишта...
Сад се питам како другдје живим,
док ме криве, а не скривих ништа,
и зову ме створењем ћудљивим.

Некад, у свом чемеру и јаду
запитах се - да остасмо тамо,
у свом селу и свом малом граду,
да л' би знали то што сада знамо?

У какву бих жену тад израсла?
Какав крст бих о врату носила?
Да ли бих се проклетства спасила,
да л' би суза око ми росила?

Би л' осмијех красио ми лице,
мирне душе, срца пуног страсти,
благородне моје ми Бистрице,
уживала у највећој сласти?

Но, проћи ће, као што све мене...
Умираћу с осм'јехом на лицу.
Са мном мријеће и моје истине,
славећ' живот и моју Бистрицу.

ДВЕРИ СНОВА

(још једна Бистрици)

Сјећања ме вјерно прате, све као да јуче бјеше.
Хор цврчака свирао је добро знану симфонију.
Сад их слушам, али не знам да ли желе да ме тјеше
или у њиховом гласу чујем благу иронију.

Тридесетак љета прође откад црни данак пусти
засјени нас, као облак када се олуја спрема.
Тад бијасмо надобудни, као плаха срна чустии...
Жмиркајући, под јабуком, стари шаров сит дријема.

Силна љета, у туђини, не могоше избрисати
језу коже од свјежине храстовог дебелог хлада,
нити туђа њива може благородне сласти дати,
као бразда од предака и тежачког њиног рада.

Па, замишљам...Ех, да могу избрисати ово стање...
Избјегличка да нам није судба, него нека нова...
Тих тридесет, за час, макнем, ко гумицом за брисање
и нечујно одшкринемо неке друге двери снова.

ШТА ЧИНЕ ЉУБАВ, ВЈЕРА И НАДА

И овог суморног, прохладног јутра,
док ружан сан ме из ноћи буди,
гуши ме јуче, данас и сутра
и као нож заривен сред груди,
неки се ђаво отуда цери...
У свакој ријечи траг сумње тражи
и гдје је нема, ипак је види,
гдје пјени попут рањене звјери.
А новембарско вуче се подне
и зраци сунца стидљиво зуре,
опало лишће, гране слободне,
па као и ја од студи дрхтуре.
Црквено звоно с висине јавља,
слави се у част светога Дмитра,
слава се чита и љута наздравља,
док на сред стола плам свијеће титра.
И ја пуним чашу, у својој самоћи,
а рука дрхти, ослонац тражи,
опет се питам хоћу ли смоћи
снагу за даље, да ме оснажи,
као што чедо оснажи мајка,
кад га на груди привије њежно
и не треба му силнија бајка...
Тад све што је тешко, неизбјежно,
с лакоћом носи, ко сјај у коси.
И док се звјериње лагодно шета
сушеног боба за то не даје,
јер снажна љубав мајке и дјетета
док живе никада не престаје.

Палим кандило светоме Дмитру,
па му се тишином скрушено молим
и зауздам једну мисао хитру
- одоли, каже, болу одоли...
Човјек и расте онда кад страда,
а ти си слаба, сићушна, мала,
пусти да љубав, вјера и нада
сачувају те земаљских зала.
Само их мораш пустит' у срце,
молећи опрост за страдалнике,
у њему немај мржње ни зрнце
и добићеш милост за праведнике.
Тешко је смоћи снагу, дабоме,
измоћи, претећи, у вјери расти,
ал' знај да слиједи награда томе,
што се не либи пред Богом пасти.

ТИШИНА

Зар може тишина бити тако гласна?
Куда се провуче остају згаришта.
Порука је њена јединствена – јасна:
„Тамо, гдје ја дођем, нема друго ништа!“

Сјећања заплове ријеком живота,
пролазећи поред некадашњих снова.
С невјерицом слушају одјеке грохота,
што се изгубише иза времеплова!

Ил' је и њих, можда, дотакла тишина?
Надјачала својом громогласном виком,
те од смијеха оста пепео и тмина
и по неки отисак, остао навиком.

Сад се, по навици, осмијех сам навуче,
ал' ни трага оном одјеку грохота.
А, био је скоро, чини ми се, јуче,
док га не сагори тишина живота!

КАПЉА НАДЕ

Да л' и теби некад страшно недостаје,
и шта те соколи у часима тијем,
да ли тај тренутак као вјечност траје,
саживиш се тада са тим реликвијем?

Је л' ти бива тијесно у твојој самоћи,
док празнина јечи ходницима душе,
пеку ли те тада пипци беспомоћи,
стрепиш кад нагрну и да те угуше?

Докле ли се може издржато тако
и колико дуго такве ноћи трају?
Кажи, па да могу да чекам полако
и одолим њином мучном насртају.

Тад реци шта кошта нове наде капља,
кол'ки цех да платим за груменчић среће,
што доноси мирис мога завичаја,
свјеж мирис јасмина у рано прољеће.

СЈЕЋАЊА

Док се зрела трава, под налетом вјетра,
лелуја и њише у ритму баладе,
мени пред очима откоси од метра
и знојаво чело очеве громаде.

Под јабуком, што се од рода савија,
дјечија се вриска пролама кроз село
и глас сиједе главе – 'оће л' то, комшија?
Још питаш! – отац му узвраћа весело.

Гледам, нема оца, ни комшије сиједог...
Под јабуком вриска одавно умукла.
Краде ми се осмијех са лица блиједог,
а бајни крајолик тишина пресвукла.

У грлу ме стегло, не да ми да да'нем...
Туга душу стисла због тешких сазнања.
Хтјела бих да кренем, али, ипак, станем,
– сачекај још минут – вуку ме сјећања.

Крошња старог храста небо запосјела,
некошена трава к'о да мирно чека
да се, опет, вриска проломи дуж села
и знојаво чело већ старог човјека.

ПРИЧЕ

*Да ли ратне приче
на дјетињство личе?*

Аутор

ОДЛАЗАК

Понедељак, 27. јули, 1992. године. Мајка спремила кофере и торбе. Мени у руке даде мој школски руксак, пун неких папира... Документи, каже, и родни листови, албуми са сликама...

- Стави то на леђа и не скидај. То нам је најважније. Узми дијете за руку и не пуштај је. Ја ћу повести бабу.

Узех руксак, ставих га на леђа по мајчином упутству и дохватих петогодишњу сестру за руку. Отац отвори врата и упита мајку је ли све спремно. Мајка без ријечи потврдно климну главом. Отац узео кофере и изнесе пред кућу, а мајка под руку ухвати своју свекрву и тупо проговори:

- Идемо, баба...

Баба Стака је била старица од 78 година, веома сићушна и погурених леђа. Није проговарала ни ријечи.

Привеза мараму, погледа у икону на зиду и прекрсти се.

- Еј, Боже, теби хвала. Зар опет?!

- Морамо ићи, баба - проговори мајка одсутно.

- То је само на неко вријеме, није за стално.

Изађошмо из куће. Ја сам се, некако, у дубини своје дјечије душе, радовала "новој авантури" која нам предстоји. Кажу, идемо у Србију и то тракторима, преко шуме. Баш јуче смо Суза, Кеба и ја провели дивну недељу обилазећи сва наша мјеста на којима смо вољели проводити вријеме. Рекоше нам да ћемо, тамо негдје, остати можда и мјесец дана или више, па да не заборавимо мјеста на којима смо неуморно играли жмурке, ластиша, кликера и фудбала на мале... Да, све смо успјели обићи.

Испред наше куће, у Ђошанима, већ је била колона трактора с приколицама. Народ је пристизао... Једна приколица је већ била пуна старца, дјеце и жена. Сви су били невољни, тужни и нико се није радовао. Ни ја више нисам смјела показивати ону притајену радост због

необичног путовања. Баба Стака је крајичком мараме брисала очи. Старија сестра је већ стојала поред празне приколице. Њена густа, као грива црна и јака коса, пресијавала се на сунцу. Пристизале су комшије и родбина... Угледах Сузу и Кебу и кренух ка њима, но мајка ме оштро ошину погледом и закова на мјесто. Оборих главу, али не мари... Свакако ћемо сви скупа путовати. Старија сестра узе млађу од мене и подиже је на приколицу, љубећи је и грлећи. И мене загрли снажно и пољуби. Некако ми тада заигра у желуцу нека необјашњива туга... Она неће са нама. Она ће остати са татом код куће. А ја бих највише вољела да и она иде. Брисала је сузе које су биле, чинило ми се, крупније и теже од суза осталих. А њене сузе су ме увијек највише бољеле. Отац донесе штокрљу, стави је уз приколицу и подиже своју мајку у наручје, како би се лакше могла попети.

- Јој, мој Алекса - проциједи баба кроз зубе. Њен поглед је био прикован за његово, наизглед челично, лице.

И моја мајка уђе у приколицу и сједе до бабе. Отац и сестра се измакоше у страну. Мој поглед се задржавао на сестриним влажним очима и осмјеху, којег је покушавала намонтирати на лицу.

Дођоше и Николићи... Свако је помагао својима да се попну и заузму мјеста. Кофере и торбе су слагали по поду приколице. Неки су на њима и сједили, углавном ми дјеца.

Угледах Андријану и њену млађу сестру. Њихов отац Перо им је помагао да уђу у приколицу. Миловао их је по главицама и плакао као кишпа. Знала сам га врло добро. Био је веома доброћудан и волио је дјецу. Волио је мене. И ја сам њега. Сваког дана, док смо се Андријана и ја враћале из школе, звао би ме да свратим и чашћавао свим и свачим, оним што би у тренутку било у кући. Често сам свраћала, узела понуђено, али се нисам много задржавала.

- Остала бих ја још, али не смијем, викаће моји на мене што касним - говорила бих му, а он би се на то слатко насмијао.

- Ајде, Радо, па нам и сутра дођи - говорио би, милујући ме по коси.

Елем, Перине сузе су немилице текле, док се моје дјечије срце цијепало гледајући (тада још нисам знала колико) стравичан приказ. Андријана је плакала. Њена сестра је плакала, њихова мајка је плакала... У једном тренутку, сви су около плакали. Мој отац је стезао вилице. Перо се није могао одвојити од дјеце и жене. Несносна врелина тог јулског дана, помијешана са прашином, знојем, сузама и мирисом нафте, титрала је изнад наших глава. Ти титраји су ми увијек привлачили пажњу, подстичући моје мисли да одгонетну ко то и на који начин производи. Сада нису били као раније блистави и сјајни. Можда због свих оних примјеса које поменух.

- Готово је, пали! - узвикну неки крупан човјек. Рекоше да је то командант. Забрундаше мотори трактора и појачаше онај тешки мирис који се ширио свуда око нас. Појачаше се и сузе и јауци оних који одлазе, као и многих који остају. Перо је плакао највише, чини ми се. Направио је још неколико корака идући за нама и плачући. Сестра нам је махала док је нисмо изгубили из вида. И други су махали рукама. Зглобови руку бабе Стаке су били бијели од стискања шака. Гледала је у под, као да никога није било око ње...

Само пет дана касније, на св. пророка Илију, на своју крсну славу, Перо је одведен из куће и од тада се није вратио. Гдје ли је, зна онај који је производио оне титраје од врућине у ваздуху. Можда још неко... Перин брат је истог дана пронађен убијен у кући.

Тридесет година одјекује онај плач у нашим душама. Хоће ли икад утихнути, Бог би га знао...

ХВАЛА ТИ, БОЖЕ, РОДИЛА СЕ...

Имала сам двије тетке, са мајчине стране, и четири ујака. Ујаци су, шездесетих година прошлог вијека, одселили у Војводину, а тетке су остале у породичној кући, у Љесковици, Никада се нису удале. Нису имале своје породице. Моја мајка их је редовно посећивала, кад год би јој то обавезе дозволиле. И ми, дјеца, бисмо ишли са њом. Долазили су и ујаци, кад је који могао.

Кућа је била веома стара и смјештена на најудаљенијем дијелу села, дубоко у шуми. Никада нису заснивале радни однос, тако да нису имале редовна финансијска средства. Биле су кориснице мршаве социјалне помоћи. Тетка Мара је била старија и тешко болесна, па је због тога и примала оскудну финансијску помоћ, која није могла бити ни за лијекове. Кад год бисмо мајка и ја дошле, она је лежала у кревету. Мршаво и блиједо лице је одавало неку сјету, али би увијек бивало насмијано и топло. Осећала сам благ и добродушан поглед на себи, кад год бих пришла њеној болесничкој постељи. Знала је и да ме пољуби у косу и помилује по глави својом блиједом, мршавом ручицом, на којој се видјела свака вена. Кревет, на коме је лежала, био је у јединој приземној просторији. То је, заправо, била и кухиња и дневни боравак. Била је то уска, дугачка просторија, као квадрат. Шпорет "Препород" је од њених ногу био удаљен свега неколико, можда педесетак, сантиметара. Мало даље, са друге стране шпорета, стајао је зелени креденац у коме је било посуђе.

Тетка Гопа је претежно била поред шпорета и кувала јело. Мајка би, у тај међупростор између шпорета и кревета, спустила цекере и кесе које би им доносила, а који би јој остављали дубоке, модро црвене трагове по прстима и длановима. Ишли смо пјешке, па би мајци било претешко колико год би носила.

- Е, моја Десанка... Што си толико вукла? Тешко ти је, а и дијете ти је мало... Како си то све? - жалила би је тетка Гопа, иако би јој све донесено добро дошло.

- Ех, моја Гопе... Шути, бона... Само ти то остави. - узвраћали би мајка.

- Ти имаш четворо дјеце, теби је потребније... - опет би тетка.

- Имам, хвала Богу, али имам и Алексу који зарађује, па ми је лакше. Само ми жао што не могу донијети више. Далеко је, тешко изнијети...

Тако би, отприлике, изгледао почетак разговора сваки пут када бисмо дошли.

- Не требаш носити, имамо ми свега. Баш јуче, пред мрак, дођоше момци, донесоше што нам је Ката послала. Бога ми, има врећа брашна, уља, шећера, кафе, макарона, риже, детерџента... Има свега, хвала Богу... Е, нек је Бог поживи.

Ката је била трговкиња у сеоској продавници мјешовите робе. Старији су причали да је могла да превари за рачун кад год би и кога год би хтјела, али то није увијек чинила. Више је то било за опкладу или шалу, онима који су тврдили да баш њих никако не може преварити. И то је чинила за неки ситан новац, како би показала своје трговачке вјештине, али је Гопи и Мари сваки мјесец, на свој рачун, слала основне прехранбене и нешто хигијенских производа.

- Хвала јој и од мене! Бог јој здравље дао! - благосиљала је мајка.

- Е, мој Боже... Док је Мара била здравија, ишла сам на дневницу, па би зарадила који динар. Сад не могу никуда од ње...

Ја бих, обично, изашла вани како бих се попела на спрат куће, узаним дрвеним степеницама, које су ми сваки пут биле занимљиве као да их први пут видим. Онда бих

отворила старинска дрвена врата и ушла у поткровље, које је имало мирис каквог у нашој кући није било. Мирисало је на неку покошену ароматичну травку или тако нешто. Никада нисам могла одгонетнути какав је то мирис, али ми се веома допадао. Шарени ткани ћилими су били прострти преко жутог дрвеног пода, на коме су се јасно видјели трагови четке којом је рибан. Тетка је редовно рибала под, без обзира што по њему скоро да нико није ходао. Кришом бих отварала старе шифоњере из којих се ширио онај исти мирис и бљеснула снијежна бјелина народне ношње, уредно пребачене преко дрвене пречаге. У ћошку једне полице, пронашла бих кесицу смокија, који је, знала сам то, био припремљен за мене. Брже-боље бих затворила шифоњер и муњевито стрчала низ степенице. Стрпљиво сам чекала час када ћемо кренути кући, како бих добила оно што ми је намијењено. Нисам им помињала да сам све то видјела. Мама би ме грдила да је знала за моје истраживачке авантуре.

- Шта мислиш, Десанка, на шта ће ова ситуација изаћи? На добро неће сигурно. У Хрватској је рат...Неће ни нас обићи. Ту је то. Требаш, Десанка, дјецу склонити. Иди код брата Љубе, јави се њему. Ваљда тамо неће бити рата.

Јој, не дај Боже...Коме треба рат, сјеме му се затрло, ко год да га је почео!

- Шта ми томе можемо, Гопе? Ништа! Биће како мора бити...

- Само ти склони дјецу.

Тетка Мара је жмиркала очицама, као у неком полу сну и чинило ми се да их не чује.

Своју је шољу кафе попила и препустила се дријемежу. Нисам тада знала да она друго није ни могла и да су јој све тјелесне функције, па и говор, отказале.

Напокон, добих свој поклон и спремишмо се да кренемо кући. Сестре се загрлише, а тетка пусти болан крик из груди.

- Немој, Гопе. Даће Бог да буде све добро. - тјешила ју је мајка.

Идући кроз густу шуму, држећи мајку за руку, окретала сам се и гледала како тетка крајичком мараме брише сузе и маше објема рукама. Није ми било јасно зашто је толико плакала. Кад сам питала мајку, није била расположена да ми одговори, па сам се посветила врећицу смокија, кога је тетка звала "кроки". Ни то нисам схватала, јер је на врећици јасно писало смоки. Након неколико дана од те посјете, конвој жена, дјеце и стараца је отишао из Бистрице и Љесковице.

Једног јесењег недјељног јутра, док је рат увелико харао нашим крајевима, мајка је устала, рекавши да ћемо нас двије на молитву у цркву. Спремиле смо се и зашле из приватног избегличког центра Боговађа, у Боговађи. Дивно, мирно мјесто, смјештено на путу за Дивчибаре, ширило је мирис зрелих четинара, док су манастирска звона манастира Боговађа, најављивала почетак литургије. Мајка је палила свијеће за живе, али и за мртве. Нисмо ништа причале. Из неког разлога је нисам ништа питала. Осећала сам да би јој свако питање било сувишно. Осим нас, литургији су присуствовале још двије-три жене из избегличког центра и неколико монахиња манастира. Плашио ме је толики мир. С друге стране, молитва је текла као ријека. По завршетку литургу, вратиле смо се у нашу собу у центру. Моја баба је следила поред отвореног прозора и гледала у даљину. Млађа сестра је још лешкарила у кревету. Мајка им "назва бога" и рече сестри да устане, да затегнемо кревете и да је звала неколико жена из суседних соба на кафу.

Када су комшинице дошле, мајка скува кафу и извади флашу ракије на сто. Једна од жена добади нешто шаљиво.

Мајка устаде, не насмијавши се на шалу, отвори ону флашу и кап-двије просу на под.

Подиже главу и дрхтавим гласом рече:

- Попијмо за покој душе моје сестре Гоје. Нека јој је лака земља и широко небеско пространство.

Тада нагну флашу, попи из ње гутљај ракије и заплака.

И оне жене попише по гутљај ракије.

- Када је покојница чула од мог мужа да сам отишла са дјецом у Србију, иако ми је то стално говорила да треба учинити, пресвиснула је од туге, од бола, од страха ..

"Е мој Алекса, немам ја више никога..."

Браћа су тамо, а нема ми моје Десанке... Немам више никога. Видиш овога зла..."

- Пала је у онај међупростор између шпорета и кревета, а неколико капљица крви исцурило у углу усана. Тако ју је затекао мој отац када је дошао да види како су њих двије. Тетка Мара је непимично лежала на кревету. Отац ју је, након сахране, послао у Србију код брата. Како је то учинио, у таквом злу, зна он.

- Родила се... Одзвањале су ми мајчине ријечи те ноћи у ушима.

Ни то ми није било јасно. Опет је исто поновила неколико мјесеци касније.

- Хвала ти, Боже, родила се и моја Мара...

„ИЗБЕГЛИЦА“

Звоно је означило крај часа, али и крај школске 92./93.године. Дјеца су похрлила из школског дворишта, гуркајући се, утркујући при том правећи страшну ларму. Преко пута, спремна да у загрљај прими сваког добронамјерника, бјеше отворена порта манастира Боговађа. Тихо појање сестара тог манастира заглушила је дјечија галама. У свом гуркању, понеко дијете би ушло и у порту, но монахињама то није сметало. Напротив, нежно би се осмјехнуле и благодариле Господу за то богатство. Била сам једна од неколицине избјегличке дјеце те школе, што тада нису схватили да се монахиње свакодневно моле за мир, живот и здравље људи у ратом захваћеним подручјима. Нисам била ни свјесна да је прошло већ десетак мјесеци мог боравка у том дивном, ушушканом, али туђем мјесту братске нам Србије, на путу за Дивчибаре. Сјећање ме, из мени непознатог разлога врати на мој полазак у школу у Боговађи и први школски дан. Наставник Милош, мој разредни старјешина, уведе ме у разред, држећи ме за руку. На само појављивање наставника, па и мене непознате, утихну ђачка граја.

- Ово је нова ученица, наша нова другарица. Дошла је из Жепча. То је једно место у централном делу БиХ. Од сада ће она бити ученица нашег разреда. Према њој треба да се односимо с поштовањем, јер због ратних дејстава избегла из свог места и нашла се међу нама."

- Избеглица, избеглица! - зачу се тихо дошаптавање из задњих клупа.

Ни сама не знам зашто, али одјек тих ријечи ме посијече по сред груди. Нисам баш схватала ни зашто те ријечи боле толико јако. Нисам знала ни да ли та ријеч означава нешто лоше, али сам само осјећала бол.

- Тишина! - узвикну разредник, а низ мене се сјури нека необјашњива сила и стропошта се у ноге.

- Нема никакве разлике између ње и вас! - настави.

Него, направите јој место да седне.

Од скоро тридесетак ђака, нико ни да се помјери. Осјећај стезања у грлу бивао је све јачи. Борила сам се да не заплачем пред разредом. То би ме дотукло.

- Децо, направите место за нашу нову другарицу. Видите како има дивну косу. Можемо је звати Златокоса. - покуша наставник неупоредиво мекшим тоном и помилова ме по дугој плавој коврцавој коси.

И даље тајац у учионици. Сузе у очима су ми већ магиле поглед, закључујући да нико не жели дијелити клупу са "избеглицом".

Само да не клизну низ лице, молила сам Бога. Из моје молитве трже ме шкрипа столице по поду и зачух женски глас:

- Наставниче, нека седне код мене.

Подигох главу и угледах плаву дјевојчицу кратке, такође коврцаве косе, која се стидно покушавала осмијехнути.

- Браво, Душице! - узвикну наставник, учинило ми се, с олакшањем и доведе ме до клупе. Како сједох, тако се и једна суза скотрља низ моје лице. Брзо је обрисах да је ђаци не би видјели.

Дјеца знају бити сурова, помислих. У мени се јави пламен мржње прњма свима њима. За шта сам крива? Чак бисам ни схватала зашто сам морала напустити своје родно мјесто и свој разред у којем ме нису гледали попријекло и називали избеглицом. Знам, рекли су да је заратило... Али, какве то везе има са мном и са свима онима у колони. Ми то нисмо одабрали. Но, нисам схватала да ни моји нови школски другови нису криви за то. Просто, нису били у мојој кожи и нису разумјели. Након првог часа, прилазили су ми, пипкали ме и загледали као у неко чудо, док је у

мени одзвањала ријеч "избеглица...". Очигледно је да сам била једина "избеглица" у разреду.

Једино се Душица трудила да ме "заштити" схватајући да нисам никакво чудо. Ипак је она са мном провела у клупи четрдесетпет минута и осјетила да сам сасвим обична дјевојчица којој судбина није била претјерано наклоњена.

У таквом размишљању, нисам ни примјетила да сам већ стигла у прихватни - избјеглички центар, који је тада био "моја кућа". Било је ту избјеглица из разних крајева бивше СФРЈ. Већину другова нисмо ни звали по сопственим именима, него по именима мјеста из којег долазе. За разлику од дјеце из разреда, са њима смо се итекако добро разумјели. Нико никога није звао избјеглуцама иако смо то сви били. Тако смо имали другове које смо звали: Коњиц, Тузла, Маглај, Ошве, Озрен, Крајина, Петриња...

Све је то било спојено у неколико стотина квадратних метара некадашњег рехабилитационог, сада избјегличког центра.

Протрчавши кроз ходник, сретох се са пријекорним погледом директорице који ме корио за то што трчим ходницима. Утрчах у нашу собу са намјером да мами, баби и млађој сестри обзнаним крај седмог разреда. Одушевљење ми спласну кад, на кревету на коме смо спавали, угледах крупног, непознатог брадатог човјека. Укопах се од изненађења, али и страха. Поглед ми остаде прикован за густу, просиједу браду, какву нисам у животу видјела. Човјек се насмија.

- Радо моја, колико си порасла! - зачух познати глас.

- Тата! Је ли то могуће? Дошао си! Откуд ти брада?! Нисам те никад видјела са брадом!

Не знам да ли сам то изговарала или је само јечало у мени.

Бацих се оцу у загрљај. Прошло је скоро једанаест мјесеци од задњег очевог загрљаја, којим нас је испратио од куће. Ко зна шта се још десило између та два загрљаја.

Ко зна и колико дуго ће трајати овај, увуче ми се подла мисао.

- Веома си порасла за ову годуну дана... - проговори отац и измаче ме како би ме боље видио.

- Како ти је овдје? Слушаш ли маму?

- Онако...Добро је, само ми много фалите ти, Драган и Мира.

- Зато сам дошао. Водим те са собом у Републику Српску.

Отац је то вече остао на спавању. Сутра ћемо кренути. Отићи ћемо у Сремске Карловце код ујака, а онда ћемо кући. Схватила сам да та кућа није наша кућа у Бистрици, него негдје друго. Нашу праву, родну кућу више нико није ни помињао. Ко зна каква ли је то кућа... Можда ћу имати своју собу... Како да имам своју собу, кад то није моја кућа. Али, радује ме одлазак код ујака, а о кући и соби ћу касније.

ЗАТВОРСКО ОДИЈЕЛО

Клацкајући се у старом, изанђалом аутобусу непознатог превозника, гледала сам кроз прозор и поглед стапала са прашином што се мијеша са жестоком јунском јаром. Нешто неизвјесно је треперило у ваздуху. Сјетих се како смо на тракторима, прије непуну годину дана, отишли из своје Бистрице. И тада је овако треперило у ваздуху. Осјећао се мирис нафте...Годину дана...

Гдје ли је, уопште, Република Српска? Отац каже да је то иста територија Бих само граничи другачије. Немам појма шта то значи... Каже да ће наше пребивалиште, на неко вријеме, бити у Оџаку. Не знам гдје је Оџак. Нисам никада ни чула за то мјесто. Још каже и да су сви наши Бистричани и Љесков'чани ту смјештени. Ту је и моја најстарија сестра Мира. Радујем се да је видим.

- Удала се, вели отац. Али, ту је у комшилуку. Близу.

На саму помисао да не живи више са нама, стезало ме у грлу. Не знам ни шта да радим кад ње нема. Мама, сестра Сандра и баба су остале још неко вријеме у Боговађи, док ми не припремимо кућу за њихов долазак. Због тога сам се осјећала старијом. Имала сам, као, неку одговорност. Била сам одраслија, јер сам са татом ишла на подручје ратних дејстава. Нисам могла ни замислити шта би то требало да значи.

Након дужег пута, пређосмо гранични прелаз Рача и уђосмо у Републику Српску. Идемо Коридором. Нисам до сад чула за тај пут. Убрзо се нађосмо на територији општине Бијељина. Порушени и запаљени остаци кућа су изазивали страх и нервозу у тијелу. Нису све куће биле баш такве, али је све заједно изгледало мртво и сабласно. Ни Брчко није изгледало ништа боље. Ако не још и страшније. Згасну и оно мало радости у мени, што се

јавила на помисао даћу видјети брата и сестру, другаре, позната лица.

- Колико је још до Оцака? - упитах оца када се сунце већ ближило заласку. Чинило ми се бескрајно дуго наше путовање. Аутобус је био јако неудобан, дрвених, клизавих сједишта. Без обзира, било је доста путника. Неки су са собом вукли огромне торбе коцкастих дезена. По натегнутим и испуцалим ручкама видјело се да је садржај у њима прилично тежак. Већина су биле жене, које су сувише гласно причале. Кажу да су оне шверцери. Ни то не знам шта је. Интересантно, за само годину дана, појавио се безброј нових израза који ми нису у потпуности јасни.

- Ускоро стижемо. Ми ћемо изаћи на пункту, на Јакешници, па ћемо нешто стопирати до Оцака. - објасни отац.

Опет нови изрази, помислих, док сам у глави пребацивала шта би могло бити "пункт".

Убрзо аутобус стаде и ми коначно изађосмо. Хтједох да учиним неколико чучњева како бих ублажила бол у дну леђа од неудобног сједишта, но застадох. На раскршћу Модрича - Добој - Оцак стојало је неколико војника с пушкама, стражарска кућица и рампа, и неки јежеви. Да не буде забуне, нису то јежеви какве сам до тад виђала и о њима учила из биологије. Ово су били метални јежеви.

Као да сам отишла у страну земљу, помислих. Ништа не разумијем. Отац је нешто причао са њима и ми, послије тог разговора, стадошмо са стране. Након десетак минута, заустави се војни камион "стодесетка" и ми уђошмо у његову приколицу, покривену церадом. Ту је било десетак наоружаних војника који нешто проговорише са оцем. Спарина је била убитачна. Ништа нисам чула од дрндања, буке и неке необјашњиве писке која ми је загушила уши. Рекла бих да је прошло петнаестак минута или мало више, коначно, напустишмо то превозно средство.

- Стигли смо! - најзад ће отац.

Умјесто олакшања и среће, била сам ужаснута. Ноћ се лагано спуштала на куће које су зјапиле без прозора и врата. Неке су биле срушене до пола, а из рушевина би пркосно стршио нетакнути оцак.

Можда се зато и мјесто зове Оцак, због оволиког броја огољених оцака, помислих.

Све је тако мртво. Није било свјетла ни у оним кућама у којима су људи живјели. Отац, као да чу о чему размишљам, рече - нема струје.

- До када? - упитах.

- Ко ће то знати... До даљњег.

Ох, колико ми је тада недостајала она "туђа" Боговађа и избеглички центар.

- Раадооо! - зачух глас радости.

Окренух се и падох сестри у загрљај. Плакала је. Од среће, од туге, не знам... И моје сузе јурнуше. Била је то моја Мира! Али, опет, као да није....Била је мршава, испијена, а ипак... Нисам је могла добро загрлити. Стојећи на степеници испред улаза у кућу, била сам њене висине, но нешто ми није дало да јој приђем. Спустих поглед низ њено мршаво тијело и угледах велики стомак пред њом. Да, само је тај стомак изгледао велики на њој. Не знам да ли ми је и шта говорила. Блесаво сам зурила у тај велики, а опет некако, мршави стомак.

- Идеш ли са нама у кућу? - упита отац.

Она ме још једном јако стисну, пољуби, обриса сузе и проговори:

- Не, ја не могу са вама. Морам кући.

Окрену се и оде...

Шарена пругаста хаљина коју је те вечери носила на себи, остала ми је урезана у сјећање цијелога живота. Личила ми је на затворско одијело.

ПРОЉЕЋЕ

Овога пута прољеће није донијело мирисе цвијећа и цвркуте птица. Не знам, можда није донијело ни сунчеве зраке. Не виде се... Не осјећа се њихова топлота... Не зује инсекти... Какво је то, уопште, прољеће, кад са собом не носи своје дарове. Ходам и не препознајем га. Ништа у њему није прољећно. Не препознајем ни мјесто, ни људе, ни догађаје... Вуку се поред мене неки, наизглед, познати ликови. Само наизглед познати... Или се ја вучем поред њих? Ко су они, уопште? Чак ме и поздрављају, али ја њих не примјећујем. Заправо, примјећујем их као да су сијенке. Питам се да ли сам у граду сијенки... Понекад те сијенке затетурају, као да ће се стропоштати на земљу. Ипак, остану на својим климавим ногама. Додуше, осјећам да се и ја кривим као и сијенке око мене. У позадини одјекује детонација, као снажна грмљавина...

Осјећам топлину низ тијело. Неко ме весело довикује. Препознајем Марин глас... Видим је у полулежећем положају, ослоњена на лактове, испод сунцобрана, на Златном Рату. Трчим до ње. Морски ваздух ми пали носнице... Намазала сам тијело кремом за сунчање, ставила шешир како бих сачувала косу од топлоте. Осјећам како ми пијесак упада у папуче... Погоди ме лопта која је побјегла из руку плавокосог дјечака... Добаћим му је, насмијавши се. Окренух се, али не видим више Мару. Нема је.

Задрхта ми тло под ногама. Опет детонација... Окрећем се, тражим Мару... Видим само сивило, војне камионе пуне војника, оружје, порушене куће... Људи улазе у њих, излазе, носе у рукама неке предмете, ствари... Рекли су нам да ћемо од сада живјети ту. Дали су нам и куће да их мало средимо, дотјерамо, намјестимо за живот. Чије су то сада

куће? Чије ће бити? Чије су биле? Не могу ја то. То није моја кућа, ни моје ствари. Моје је остало тамо.

На аутобуској станици стаје аутобус и ја убрзвавам корак. Мало касним, видим, али возач ће сачекати. Знамо се. Зна он сваког радника који путује на посао. Улазим задихана, а унутра весела граја. Рано је, али су људи срећни, шале се. И мене зезају због синоћњег изласка у град. Кажу да због тога касним... И ја прихватам шалу. Да, било је веома добро. Изашли смо, зезали се, уживали играјући у клубу. Послије смо попили још једно пиће на клупи испред дома културе и свако себи.

Запах за нешто и замало падох... Чим сам подигла главу, изгубила сам из вида аутобус и све путнике у њему. Окрећем се... Како су могли одједном нестати? Излуђује ме то. У каквим сам ја то дроњцима? Гдје је моја одјећа, обућа? Рукама додирујем лице, које је за неколико дана остарило. Гдје ми је крема, шминка...? Шнале сам погубила у путу. Немам ништа. Схватам да сам потпуно сама у општем хаосу. Гледам колико је сати, кад ћу на посао... Немам ни сат. Неко ме довикује из једне огромне кућетине. Да, то нам је сад кућа. Има нас неколико породица у њој. Шта ћу ја ту? Ионако нас је превише. Несношљив свраб се протеже од тјемена преко врата, онда наизмјенично по рукама, ногама... Нема ништа, никакав осип, никакво црвенило, само свраб. Као да је нешто ушло под кожу и гризе. Упорно гризе. Окупаћу се, вода ће ме опустити, сапрати дим и прашину. Имам дивну купку од лаванде, ставићу неколико капи уља рузмарина и шачицу хималајске соли...

Немам купатило, немам воду - ошину ме попут бича.

Нема везе, идем са мужем на ручак. Обећао је да ће ме извести. Ионако нисмо дуго... Када сам задњи пут јела нешто? Било шта? - пита ме мој празан желудац.

Гдје ми је муж? Шта радим сама, без њега...? Каква линија? Треба да нас "скућим" док се он врати. Ако се уопште врати... Ако се уопште ико врати.

Не, не, не... То је до овог уклетог мјеста. Сигурно је уклето. Крећем полако. Требаће ми, вјерујем, неколико дана пјешке, али није немогуће. Морам. Тамо ми је све... Тамо су моји људи, друштво, посао. Тамо је моја одјећа, обућа, шминка... Тамо је мој живот и кућа и моје све. Тамо ће ми и муж доћи... Тамо су моје комшије, друштво...

Немам шта тражити овдје. Ово је туђе... Не могу живјети туђи живот. Желим свој живот. Морам имати свој живот!

- Помаже ти Бог! -трже ме глас.

- Дао ти Бог добро! - одговорих.

- Куд си ти кренула? - упита ме, помало у невјерици, јер сам већ била надомак мјеста у којем смо смјештени.

- Кући. - рекох без премишљања.

- Кући, кажеш...

- Да, кући...

- Аха... Да, овај... Ако би нам помогла да нешто урадимо, прије него што одеш, били бисмо ти веома захвалани.

Знаш, у једној од напуштених кућа, чистећи, пронашли смо тијело преминулог човјека. Његови га нису стигли сахранити, па би требало... Има посла око тога, знаш већ, а нема нас...Нема ко.

- Свакако. Одмах полазим. Хоћемо заједно?

Сахранисмо покојника. Ни по његовом, ни по нашем обичају, него онако како је ситуација дозвољавала. Отишао је у своју вјечну кућу, а ја му се захвалих што ме освијести да тога дана не одем својој кући. Мада, не знам...И та моја кућа, чија је то сада кућа?

ТОГА ДАНА СИ ДОШЛА НА СВИЈЕТ

Тих дана, дах јесени се несебично ширио над непрегледном равницом, бојећи је умирујућим колоритом својих топлих боја. Сунце се лагано играло, расипајући своје, још, веома топле зраке по житним пољима. Ипак, нека стрепња и бојазан се читавала на лицима пролазника, којих, уствари, није било много. Тек, понека жена или старац или несташно дијете би прошло путем, бесциљно лутајући и ишчекујући нешто... Ко зна шта...? Из даљине су допирали потмули звукови тутњања тенковских гусјеница по асфалту, спорадични пуцањ или одјек детонације. На то се више нико није обзирао. Некако се сродило са тим... Отац је нервозно корачао тротоаром изнад куће, свако мало погледајући према житним пољима, а потом уз друм. Мајка је ишла да нахрани свиње и живину, наизглед, као да је све у најбољем реду. Није дизала главу. А и како би... Терет који је носила за вратом је био претежак да би могла направити било какав покрет главом. Зато ју је држала обореном ка тлу. На порозору куће, преко преко пута наше, помјерала се завјеса. Моја сестра је ту живјела са породицом. Била је већ у поодмаклом стадијуму трудноће. Девети мјесец. И она је ишчекивала... И она се плашила осјећаја зебње и незнања који је колао изнад наших глава.

"Мајку им, погану... Зар се за ово ратује?! Зар нема правила?!" гунђао је отац, нервозно корачајући и гутајући горку пљувачку што му се скупљала у устима.

"Зар након 45 дана на првој линији, да људи проведу ноћ у житу?! Ни да се окупају, одморе... Ово је сада горе него на почетку рата! "

Три аута војне полиције лагано су клизила цестом. Зауставише се недалеко од куће у којој смо живјели.

"Ти, стари, дођи овамо! " обрати се оцу, оштро и наређивачким тоном, средовјечни, наоружани полицајац, трбуха већег него што је сестрин био. Отац му приђе пркосно дижући главу.

"Гдје ти је син?" упита га оштро. "Мој син је на линији, у рову! Не јајари овуда са старцима и женама."

Полицајац стисну очне капке, а поглед ошину по оцу. "Лажеш! Јуче је била смјена, мислиш да не знамо! Све ћемо их похватати и послати на Гламоч и Грахово! Узалуд их кријете!" Отац прогута кнедлу, али оста уздигнуте главе. Са Гламоча и Грахова нико се, у то вријеме, није ногама враћао.

"Зашто ви нисте тамо? Они су 45 дана, из цуга, били на првој борбеној линији, док ви овде лежите и пуните стомаке. Пустите људе нека се окупају и одморе, па ће се вратити на линију. Зашто сте такви? Па, наши смо, мајка му стара." У крајичку ока заискри му суза, коју полицајац не хтједе примјетити, него се нагну према њему и зачкиљи очима.

"Слушај ти, стари... "

"Команданте, ево их... " довикну му подређени војник под пуном ратном опремом, држећи на нишану тројицу људи који су изашли из жита. Зној им се циједио низ изборана лица. Ситни комадићи зрелог кукурузног класја полијепили се по њему. Један се ненормално церекао на војнике.

"Ево, водите нас куд хоћете, јајаре! Јуче сам дошао са линије, жив сам. Преживјећу опет! Шта ми можете?!"

Глас му је дрхтао од исцрпљености. Друга двојица су ћутала. Један је стао пред њих, оборивши главу, као да је осјећао олакшање што више не мора да се крије, па како год се завршило. Други је команданта гледао право у очи, не проговарајући ни ријечи. Пркос је сијевао из његовог

погледа. Покупише их у војно возило и одведоше. Командант се окрену оцу...

"Знам ја, стари, да ти лажеш, али вратићу се ја! Наћи ћемо ми њих све!"

Возила се удаљише, а отац одахну. Мајка је гледала из дворишта... Није плакала. Лице јој је било камено. Завјеса, на прозору куће у којој је живјела моја сестра, се помјери. Старица из сусједне куће, лагано отвори врата и изађе на пут. Сабласна тишина је вриштала са свих страна. Иза напуштене куће која је већ зарасла у коров, а из чијег дневног боравка је поникло стабло зерделије, појави се брат са пушком у руци.

"Ја се више не кријем, па нека буде шта хоће! Не могу ја ово! Нека ме воде, нека погинем, само се више нећу крити!"

Отац се пренерази од страха.

"Шта то говориш? Смири се, 'оди овамо!" ухвати га за руку, како би га одвео у двориште. Он се отргну.

"Не желим се крити, никада се нисам крио, све вријеме сам на ратишту. Жена ми се порађа! Добићу дијете! Желим га видјети, разумијеш ли?! Можда ћу сутра погинути, а да нисам видио своје дијете. Нисам кукавица и нећу се крити!" урлао је беспомоћно и ратоборни у исти мах, сломљен од умора и неизвјесности.

"Каква погибија, какав кукавичлук? Дозови се памети, сине! Стрпи се још мало. Јакако да ћеш видјети своје дијете, али мораш бити паметан. Ако те сада ухвате, отјераће те у непознато. Ко зна шта ће бити...Стрпи се још пар сати. Сутра ће доћи наш командир, па ћете ићи на нашу линију. Боље тамо него ко зна гдје... Смири се. Даће Бог да видиш своје дијете и жену и да проведете живот у здрављу и весељу. "

Сестра је оштро корачала преко дворишта. Огромни трбух јој није отежавао корак. Страх за јединим братом је

био већи. Њен муж је исто то пролазио... Гледала сам камено мајчино лице, модро и безбојно. Није пуштала сузу. Сестра је у брата гледала као у Бога, без ријечи га молећи да послуша оца и да се склони са пута. Он је погледом прелазио преко њих. Сузе су му грунуле на очи. Сломио се. Плакао је као дијете. Мушкарац у војној униформи... Човјек кога никад до тада нисам видјела да плаче, ридео је и јецао, гушећи се у сузама. Старији брат који је увијек био ту да ме штити и чува, да ме води са собом, па и да ми, безазлено, онако, васпитно, опали коју ћушку кад нисам била добра, стојао је сломљен и плакао као киша. Желио је само да види своју жену и тек рођено дијете. Ништа више...

Никада не могу заборавити ту сцену. Не сећам се како је прошла ноћ... Узалуд су сви покушаји да оживим те тренутке. Трајно су избрисани... Јутро је освануло уз звуке црквеног звона. Мала Госпојина... Човјек који није био војно способан - инвалид од рођења, моја мајка и ја, у ауту, стигли смо пред добојску болницу. На вратима породилишта појави се бабица са завежљајем у рукама. За њом је ишла моја снаха. Бабица ми спусти завежљај у руке. На лицу маленог бића се читавао спокој. То биће није знало за боли и патње оца и мајке, дједа и баке, нити нас осталих. Мало се промешкољи, отвори очице, погледа ме и поново утону у сан. Топлина се разли по мом тијелу. Очи ми засузише. Као да ме хиљаду милина преплави и ноге ми задрхташе. Помислих на свог брата. Мајка заплака. Од радости, од туге, од... Бог зна од чега.

"Пођимо" рекох, возачу. "Морамо што прије!" Мени се учинила предуга та вожња, иако је трајала нешто мање од сат времена. На пункту, на Јакешници, заустави нас полиција. Извршише контролу и пожељеше нам срећан пут и упутише благослов новорођенчету. Стигосмо у село. Испред зграде црвеног крста, стојало је тридесетак

војника. Чекали су превоз на линију. Међу њима угледах брата како нервозно корача горе-доле.

"Зауставите", рекох. Возач заустави возило и ја лагано спустих завежљај снахи у крило. Отворих врата аутомобила и изађох. Брат притрча, даде ми пушку да придржим и поглед му паде на задње седиште аута. Заискри суза у оку. Он се нагну над своју супругу, пољуби је у чело и узне јој завежљај из руку. Привуче га на своје груди и лагано стисну. Свих тридесетак војника заћуташе. Наста мук...

"Кћери моја... Кћери моја, дијете моје..." изговарао је тихо. "Дијете моје..."

Подиже своје дијете и њежно лице новорођенчета наслони на своје, мокро од суза. Дијете се пробуди и погледа га у очи. Гутали су сузе и остали војници. Продоран звук "сто десетке" прекиде емотивни догађај. Брат се окрену у правцу долазећег возила, још једном привуче своју кћер на груди, те је лагано је врати супрузи у крило. Њу снажно загрли и пољуби и изађе из аута. Дохвати од мене пушку, чврсто ме стегну на груди и пољуби у косу. Рукавом војничке кошуље обриса сузе, окрену се и оде... Након два мјесеца завршио се рат. Дошао је кући жив и здрав.

ЕКСПЕДИЦИЈА

Кренувши у средњу школу добили смо могућност да, из Горње Дубице и Балеговца, идемо у школу у Оџак, аутобусом. Истина, није то било ради нас, који смо се школовали у Оџаку, него због оних који су средњу школу похађали школу у Шамцу. Ми, "Оџачани" смо имали свега четири, пет, шест километара, у једном правцу до школе, како ко. "Шамчани" су имали много више и било је тешко да из поменутих мјеста иду пјешнице. Аутобус је купио ученике из Новог Града, Доње и Горње Дубице, Балеговца, па у Оџак. Једни би изашли у Оџаку, други би ушли са овима који иду даље. Прећи ријеку Босну, на улазу у Шамац из правца Оџака, могло је једино преко "понтонца", моста који је војска направила за прелаз људи и возила. Чули смо ми за тај мост. Понеко је и прелазио преко њега, али је то увијек било изнова занимљиво. Они који су се школовали у Шамцу, већ су и навикли на то. Ми нисмо. И увијек смо жељели прелазити преко њега. Оџак смо "савладали" уздуж и попречије, упознали сваки његов кутак, попели се на свако дрво, али нам је Шамац био непознаница. Често смо договарали како ћемо, једнога дана, изостати са наставе и продужити у Шамац. Провести ћемо дан доле и опет се, сви скупа вратити на вријеме. Наравно, родитељи то неће сазнати.

Неки су то хтјели, неки нису. Но, нас, који смо жељели по сваку цијену боље упознати сусједни градић, идеја није напуштала. Једнога јутра, експедиција од пет - шест "Оџачана" није изашла на станици у Оџаку. Радовали смо се преласку преко понтонског моста и откривању шамачких дестинација.

Светозар, возач аутобуса, је лагано и вјешто управдио возило на мост. Осјетило се лагано љуљушкање и мо смо кликтали од узбуђења. "Шамчани" су нам се смијали, јер

смо ми били као ђаци који из провинције дођу у велеград, па се одушевљавају свему што градска дјеца нису ни примјећивала, одавно навикнути на то. Посмартрали смо мост и ријеку и доносили властите закључке на којем принципу то функционише. Кад неко каже нешто са чиме се други не би слагали, обавезно би услиједиле ћушке и укори о скромности његовог знања. Иако је на помолу била већ трећа година од почетка рата, у аутобусу се то није примјећивало. Врвило је као у кошници, а свако мало грохотан дјечји смијех испунио би велико возило.

Конечно, стигосмо на аутобуску станицу у Шамцу, преко пута средњошколског центра.

Израдили смо из аутобуса, звирлајући окол, на коју би смо страну кренули. Ученици те школе упутише се према школском дворишту, а ми према центру града. Нисмо прешли ни стотињак метара када нам продоран сирене заглуши уши. Забуњени и уплашени укопасмо се на мјесту и ни да макнемо. У Оџаку то нисмо никада доживјели. Двије жене су нам трчале у сусрет, вичући и машући рукама, да брзо трчимо у склониште, јер ће почети падати гранате. Потрчасмо и ми колико нас ноге носе. Неко повика да не паничимо и да се не раздвајамо, но то је мало ко чуо. Нити смо ми знали гдје је склониште у Шамцу, нити би га у тој паници и страху могли пронаћи и да смо знали. Разорна детонација нам затресе тло под ногама и ми се нађосмо на земљи. Заглушујућа сирена је и даље завијала, али као да се удаљила од нас. Мене и Сузану је неко зграбио за руке и вукао према некој оближњој згради. Других није било у близини или их од страха нисам видјела. Гурну нас у ћошак огромне хале, која је раније била робна кућа и пријетећим гласом рече:

- Да се нисте помјериле с мјеста!

Тек тада сам препознала Сузанину старију сестру, која се школовала у Шамцу. Била је љутита и говорила нам да

нисмо требале ићи у Шамац. Лице јој је одавало ужас. Вјероватно ни наша лица нису била ништа боља, али нисмо могле видјети. Звук сирене није престајао. Молила сам Бога да, ако ме погоди, останем на мјесту мртва. Јер, ако будем рањена, како родитељима да објасним откуд се нађох у Шамцу. Боље је да погинем... Моју молитву прекиде још снажнија детонација. Ми се још више збисмо у онај ћошак. Након неколико тренутака, поред једног бетонског стуба, угледах још неколико дјевојчица које су се објема рукама чврсто држале за стуб. Неке су плакале, неке само блиједо посматрале шта се дешава.

- Шта мислиш, хоћемо ли преживјети? - проговори једна кроз плач.

- Мислим да ја нећу свакако, - одговорих -
Ако ово и преживим, страдаћу од оца...

Поново зачусмо прасак и детонацију, али мало даље од нас.

Зар смо могли потрефити баш тај дан кад је гранатирање Шамца, мислила сам. То нас Бог кажњава што смо изостали са наставе и слагали родитеље. Не знам колико је времена прошло, док у халу не уђе возач Светозар и громогласним гласом повика:

- Ту сте, сунце ли вам жарено! За петнаест минута да сте сви у аутобусу. Настава у школи се данас неће одржати. Крећемо чим нам јаве да је престало гранатирање Оцака!

Нисам могла да повјерујем да је тога дана и Оцак гранатиран. Тек тада схватисмо да је и сирена утихнула.

Рече нам и да је прошла опасност у Шамцу и да брзо идемо на станицу.

- Све је добро прошло. - изусти Светозар сад већ блажим тоном.

Сједосмо у аутобус и након неких пола сата кренусмо назад. Нико није проговарао ни ријеч. Муклу тишину је

нарушавало брундање мотора. Ником више није био занимљив понтонски мост, ни ријека. Дођосмо у Оџак. Група ђака, наших другара, уђоше и тихо заузеше своја мјеста. Насатвница Миланка, која нам је предавала у основној школи, доведе три преплашене дјевојчице. Нико ништа није говорио. Неки од страха, а ми, који смо били у Шамцу, и због кајања што се одлучисмо на тај подухват. Тек кад смо изашли из Шамца, почесмо тихо препричавати догађаје. Као никад, од почетка нашег школовања у Оџаку, тај дан су гранате падале и по њему. Наставница која је, довела дјевојчице, угледала их је на улици, након пада гранате, која, на сву срећу, није експлодирала. На другим мјестима су дубоки кратери оставили опомињуће трагове. Дотрчала је до њих и одвела их себи.

- Мислила сам да вас је све побило... - изговорила је у даху.

На срећу, сви смо преживјели, а за нашу авантуру, родитељи су сазнали деценију касније.

ДОК ДЛАНОМ О ДЛАН...

"Наставниче, наставниче, имамо нове ученике! " - заграктала је неколицина ђака чим се наставник појавио у учионици. "Ма, немојте! Да видимо... Нека устану нови ученици и нека нам се представе." Шкрипа одгурнутих столица по похабаном школском поду се проломи кроз учионицу, а ми сви, као по команди, упутисмо погледе ка њима. "Ја сам Драгана... Долазим с Озрена. Ја сам Радана, такође, с Озрена."

"-Ја сам Велиборка" - проломи се изнад наших глава - "и ја сам са Озрена".

Цијели разред се грохотом насмија. Прве двије су биле мирне, тихе и постиђене, оборених глава и тихих гласића које смо једва чули, док је тећа, дигнуте главе, ведрога лица и насмијана, некако поносно и помало дрско саопштавала нам из ког је мјеста дошла у нашу школу. Да ли је нама тада било смијешно што све три, као да су се договориле, говоре исто или нам је био смијешан тај ведри и поносни тон праве озренке, не знам?!

"Добро, дјецо, добро, тишина" - залупа наставник дланом од сто како би нас умирио. "Пожелите добродошлицу другарицама озренкама!"

"Дообродооошлеее у наш разред!" - просу се тридесетак дјечјих гласова по учионици.

"Шта нам можете рећи, какво је стање на Озрену? - упита наставник.

"Нема се ту много шта рећи, наставниче... Гранате и бомбе сипају к'о киша! Убише, сваки дан!" - у даху рече ова трећа, истим продорним гласом, чак, помало веселим тоном.

"Ево, баш неки дан комшиница Смиљићка Алексин'ца, отјерала краву да пасе и само што је припела, заориндаше авиони, једна, друга, трећа бомба паде и оде крва... " - у

даху исприча и удари дланом о длан, како би нам лакше осликала одлазак Шаренке у неповрат. Ми, дјеца, праснушмо у смијех. Није нама био смијешан догађај, него начин на који је нова другарица то испричала. Ненормално вријеме, ненормални ми... Ваљда се другачије не би ни могло издржати.

"Доста! Шта је смијешно?" - загалами наставник на нас и окрену се дјевојчицама. "А, има ли народа још на Озрену? Како живе људи?"

"Их, како? Шта ће, морају, ко их пита?!"

Ишли смо ми, наставниче, тамо гдје су падале бомбе. Огромне рупе остану на том мјесту, буде и остатака од бомби. Купили смо их и доносили кућама!"

"Хм... Добро, добро... Сједите, дјецо. Ех, Озрен... "- одмахнуо би главом наставник." Знате ли, дјецо, да је Озрен планина и у протеклим ратовима претрпила страшне и ненадокнадиве губитке? Није то само сада... " - причао нам је наставник о страшним страдањима. Одакле би који ученик дошао, наставник би нам причао о тим мјестима и ратним дешавањима у њима. Дешавањима која су се одвијала тада и у прошлости и патњама народа који је у њима живио.

Скоро свакодневно је, бар по једно дијете, однекуд стизало у наш разред, али и у друге разреде.

"Момче, како се ти зовеш?" - упита наставник дјечака који је једног јутра ушао у учионицу. Дјечак је био озбиљан, намргођен и видно нерасположен за разговор. Није одговарао ни на све наше напоре да се упознамо са њим.

Дјечак скочи из клупе. "Зовем се Горан!" - одговори и одмах сједе не чекајући даља питања.

"Одакле си, Горане?"

"Из Свињашнице!" - рече кратко и јасно и сједе и прије него што је устао.

"Је ли изгорјела Свињашница?" - настављао је наставник.

"Јест', фала Богу!" - и сједе као да га је неко бацио са плафона учионице. Сви ми падошмо у смијех. Наставник је имао пуне руке посла да нас смири, а наш нови друг, мртав озбиљан, сједио је у својој клупи као да се ништа не дешава. Није он био никакав мргуд, испоставило се касније, напротив... Нисмо били свјесни шта су од нас чинила времена у којима смо живјели. У шта смо се претварали. Поистовјећивали се са свим оним ратним лудилом, које је, мислили смо стало, неколико мјесеци касније. Завршавали смо школе, неко више, неко мање, удавали се, женили, дјецу рађали. Одлазили свако својим путем, мислећи како је све завршено тог 21. новембра... Одавно смо схватили да тада није био крај. Силници су то одувјек знали. Није било довољно што је народ гинуо у рату. Продужено је људско страдање годинама након тога. Сав тај силни осиромашени уранијум бачен са оним бомбама, док смо се, ми ђаци, смијали начину описивања одласка Шаренке, сијао је сјеме зла које клија и расте и дан данас. Иста она комшиница Алексин'ца, која је припела краву, док удариш дланом од длан оде за својом Шаренком. Не од експлозије, него од посљедица изазваних осиромашеним уранијумом. Да смо ишта знали, не би се тада смијали, иако смо били безгрешна дјеца, него би ридали од муке. Наставник је знао или наслућивао. Зато је онако одмахивао главом, набораног чела. За исту ону веселу дјевојчицу Велиборку, за њено здравље, данас склапамо руке и молимо се, палећи свијећу и богорадимо да јој Господ да снагу и пошаље чудо, да се излијечи од тешког облика рака. Како објаснити њеној дјечи која данас живе у земљи која нас је тада бомбардовала и која је проузроковала мајчину болест, шта се то са мајком дешава? Није јој вријеме за одлазак, још увијек млада, у најбољим годинама, још безброј несвршених послова,

безброј неостварених циљева... Чему ли се надају они који су посијали бол и патњу у невина срца дјеце, чија мајка се бори надљудским напором да преживи. Шта очекују од живота? Имају ли своју дјецу, унуке, праунуке? И колико ће још болести и патње проузроковати? Не, рат није стао тог 21. новембра... Велиборка је, док ударисмо дланом о длан, у својим четрдесетим годинама, отишла за Шаренком, комшиницом и још мноштвом сапатника.

ПУТОВАЊЕ

Звук пиштаљке је најавио полазак воза.

За вријеме рата, а и након његовог завршетка, воз је, из Модриче, полазио у пет сати и десет минута, према Добоју. Баба Марија и ја смо ушле који минут прије поласка и смјестиле се у купе. Покушавала сам затворити прозор, кад већ врата купеа нисам могла, али ми је и то тешко полазило за руком. Воз је био сувише стар и похабан. И без ратних дејстава, одавно је било вријеме да се пензионише. Но, како год било, још увијек је био најбољи превоз до Добоја. Рат је стао, али се његови репови још вуку. Промаја је дувала, пријетећи да мојој баки скине мараму са главе, коју је она уредно везала под брадом. Иначе, баба Марија је била неко кога сам вољела највише на свијету. Од самог рођења, највише времњна сам проводила са њом. Отац и мајка су били заузети пословима, а бака је увијек била ту. Причала ми је приче из младости свога тежачког и мукотрпног живота. Све сам то пролазила заједно са њом. Кад сам одрасла, најчешће сам јој ја била пратиља када иде доктору. И овога пута је било тако. У модричком дому здравља још увијек нису редовно радили доктори специјалисте, па су нас упућивали у добојску болницу.

Баба је сјела, а ја сам још покушавала да затворим прозор.

Након продорне шкрипе клизних врата купеа, зачух мушки глас.

- Је ли слободно? - упита.

- Јесте, само изволите. - одговорих.

У купе уђоше мушкарац и жена, рекла бих, средњих година. Мада, у то вријеме је било тешко одредити животну доб. Сви су изгледали старији него што јесу. Животне неприлике их чинише старијима. Неимаштина,

страх и неизвјесност им је борала и бојила лица, савијала грбачу.

Мушкарац приђе прозору и једним снажним повлачењем на горе, затвори прозор. Његове снажне подлактице су одавале сеоског човјека коме тешки физички послови нису били страни. Вене на рукама су се истицале као неке уздуж пружене, затегнуте шпаге. Захвалих се и сједох поред баке.

Неко вријеме смо ћутећи слушали клопарање воза, који се свако мало заустављао и примао путнике. Бака Марија то прокоментариса, онако, као за себе.

- Гдје год види бијелу кућу, овај стаје... Шта ћеш, народ мора путовати. Машиновођа има разумијевања. Е, моја дјецо...Проклети рат...Упамтила сам ја и онај '41. Ни тада није ваљало... Опустошило све, остала тешка сиротиња, можда и гора него сада. Шта је силног народа на мом Озрену побијено, отјерано у логоре...Никад се више за њих није сазнало. Многи нису ни сахрањени... - причала је бака,не марећи да ли је неко слуша.

- Ни овај рат није био ништа бољи, само на други начин, - јави се мушкарац - али, даде Бог па се заврши. Знаш ли, бако, колико је оних који још увијек по масовним гробницама траже своје најмилије? Тешка је то невоља. Слушао сам моју комшиницу, баку Стану, кад је пронашла сина јединца, како се захваљује Богу, јер ће га сахранити и знаће гдје и коме пали свијећу.

Моја баба, као да је знала наставак приче, прекиде га.

- Синко, нека ми Бог опрости, али ништа ја томе не вјерујем. Доста је времена прошло, тијело је трулежно...Кад нађеш само кости, шта ти знаш чије су...

- Бако, не иде то тако. Имају анализе, ДНК, и још мноштво начина да се утврди идентитет. - убацих се.

- Пусти ти то, ја опет не вјерујем! - била је изричита.

- Има истине у томе што бака каже. - дода наш сапутник.

Бака Стана је препознала свога сина по нечему само њој
знаном. Нисам је могао испитивати о томе. Много је то
болно... Старица је сахранила јединца и утапала се у свој
бол и тугу, чекајући благослов с небеса да му се што прије
придружи. Једнога дана, када су пријератни мјештани
почели да посјећују своје куће, пред вратима старичине
куће појави се крупан непознат човјек. Таман смо и нас
двоје сјели да кафенишемо са њом. Уљудно нас поздрави и
упита ко тренутно живи у тој кући. Бака му одговори да је
то она и упита ко је он и шта треба. Човјек се представи
именом и презименом и рече да је он власник те куће.

На тренутак сви остасмо као укопани, но како човјек није
изгледао пријетеће, наше изненађење спласну.

- Ако, синко, ако... Нека си дошао, ово и јесте твоја кућа.
Имаш право. Ја сам ту, ако Бог да, још мало, док се не
преселим у вјечну. - одговори бака Стана.

- Могу ли ући у кућу, бако? - упита странац.

- Само уђи, твоја је...

Човјек се упути за баком у кућу. Моја супруга и ја
кренусмо за њима. За сваки случај, никад се не зна.

Врата дневног боравка бјеху широм отворена и одмах се
угледа урамљена слика старичиног сина, која је
доминирала зидом и просторијом. Црна трака бјеше
запосјела горњи лијеви ћошак слике.

Поглед странца, који је ушао у своју кућу, оста
прикован за слику. Након неколико тренутака, проговори:

- Бако, ко ти је ово?

Уз дубок уздах бака му одговори да јој је то син који је
погинуо у рату.

- Када је погинуо и гдје?

- На подручју Тузле. - бака му одговори.

- Имаш ли још дјеце, с ким сада живиш? - настављао је.

- Само сам њега имала. Немам више никога. Да ми није
ових комшија, не знам шта бих.

Човјек је још неко вријеме гледао, захвалио се и отишао.

- Шта ћеш...Има човјек право. Његово је. - говорила нам је, док смо сјели да наставимо са започетим испијањем кафе. Након неколико дана, угледасмо оног човјека, само сада пред нашим вратима. Опет нас уљудно поздрави и упита да поразговарамо.

Били смо затечени и није нам било драго, али смо пристали.

Питао нас је о баки Стани и њеном сину, о његовој погибији.

Узвратио сам да су ми чудна таква питања и да се неугодно осјећам.

Тада човјек рече да ће нам све објаснити.

- Људи - почео је - нећу околишати. Мислим да је син оне баке жив!

Супруга и ја занијемисмо од шока.

- Како ви то можете знати? - упитих га након краћег времена. Одакле вам таква идеја и храброст да је изустите? Како се усуђујете? Знате ли кроз шта је јадна старица прошла? Жена га препознала и сахранила... - сипао сам као из рукава.

- Смирите се, све ћу објаснити.

Радим у затвору, у граду у коме живим. Нисам обичан радник. - па рече функцију коју је обављао. Тај момак је жив и налази се у том затвору. Желио бих да фотографишем ону слику што је на зиду и упоредим, како бих био сигуран. Молим вас да ми помогнете.

Звучао је искрено причајући причу у коју нисам могао вјеровати.

- Пођимо заједно код старице, помозите ми и ја ћу упоредити. Доћи ћу поново за неколико дана, ако будем сигуран у ово што вам говорим. До тада старици нећемо ништа помињати.

Тако и би. На старичино изненађење откуд он поново ту, одговорио је да се тада збунио и није погледао унутрашњост своје куће, те је поново замолио да то учини. Она то дозволи.

Како је рекао, тако је и урадио.

Из занесености причом, трже нас писак воза. Нисмо ни примјетили да смо већ прошли Грапску.

Сапутник погледа кроз прозор и настави.

- Послије неколико дана, око поднева, човјек се појави са фотографијама у руци. На једној препознасмо ону бакину, а на другој мршаву, изнурену силуету на којој је све упућивало да је ријеч о истом човјеку. Предлагао је да одмах одемо и испричамо старици. Био је сигуран, а и подаци су говорили да је то исти човјек.

Како се воз приближавао Добоју, тако је наш сапутник убрзавао причу.

- Изненађена бака Стана нас дочека у кухињи. Сумња се читавала на њеном лицу.

- Сигурно сте дошли да ме истјерате из своје куће, али ја, синко, немам гдје...

- Није ријеч о томе, бако. - прекиде је.

Останите ви у овој кући докле год желите. Јесте моја, али ми тренутно не треба. Ријеч је о сљедећем...

- Посједосмо баку на столицу. Човјек је био веома обазрив док је говорио. Кад рече да јој је син жив, бака паде са столице и изгуби свијест. Подигосмо је и пољевасмо водом. Кад се освијести, закука као да га опет види мртвог. Није могла повјеровати у причу. До краја приче је још два пута губила свијест. Човјек је обећао да ће га извући из затвора, те изнесе план.

Договорисмо се да га у рано јутро, у четири сата, у суботу која прва дође, сачекамо на ушћу Босне у Саву. Он ће га чамцем довести и предати нама. Бака поново изгуби свијест.

Из воза се већ угледа добојски каменолом, што је значило још пар минута до завршетка путовања. Жеља да чујем причу до краја, натјера ме да, као из топа, повичем:

- пожурите, пожурите...

Бака ме ухвати за руку и рече:

- смири се, Рајка!

Човјек настави.

- Суботње јутро смо чекали као озеб'о сунца. Бака Стана, од одласка кућевласника, више није спавала. Само је плакала. А већ га је безброј пута оплакала. Овога пута је било теже, најтеже. Шта ако је слаже? Шта ако није истина, а пробудио јој је наду. Како ће наставити живјети? Камо среће и да не живим - уздисала је.

Окупио сам људе од повјерења како би пошли са нама. Мало је времена прошло од завешетка рата. Нисам смио вјеровати том човјеку иако је све дјеловало искрено. До јуче смо ратовали једни против других. Ко зна, можда нам прави засједу. Можда нас све побије.

Прије договореног времена дошли смо на ушће. Људи које сам повео сакрили су се, али довољно близу, ако затреба.

Бака је пуцкетала прстима и трљала руке о бутине. Није плакала.

Тачно у договорено вријеме зачу се лагано пљускање воде. Угледасмо чамац и двије силуете у њему. Једна је веслала, а друга мирно сједила у чамцу, благо повијених леђа. Бака Стана загази у воду. Кренух за њом, како бих је придржавао. Било скоро немогуће. Старица је газила воду као да иде по асфалту. Чамац се приближи и ми препознасмо оног човјека. Други се исправи и поглед прикова за старицу, до паса у води.

Скочи у воду, а продоран крик из старичиних груди отисну се низ ријечно корито.

- Сиинеее мооојјјј... - и приви га на груди.

Писак воза најави улазак у станицу Добој.

НА ИСТОКУ

Узана стаза је кривудајући водила изван села, према планинском превоју. Предјелом којим сам пролазила, владала је голет. Моја дуга хаљина падала је по поду, њежно милујући зелени травнати тепих. Носила сам тешки сивкасти плашт који се копчао једним дугметом испод врата, уствари, на грудима. Поред дугмета, једну и другу страну, красила су два веза. Необични цвјетови личили су ми на древни источњачки стил украса, који, ипак, помало вуче нашем традиционалном везу. Висока крагна се савршено припијала уз врат. Сам врх, испод браде, био је украшен танком набораном свиленом тракицом. Сва та тешка свилена одора на мени, чинила је да се осјећам, помало краљевски. Брежуљкасти пропланци будили су неку тајанствену силу. Тај осјећај моћи, као да владам тим пространством - или оно мноме, нисам сигурна, пружао ми је неизмјеран склад са околином. Као да смо једно. На путу испред се појави трошна капија, много виша од мене, тако да нисам могла видјети ко је или шта је унутра. Упутих се право тамо, но, на вратима ме дочека огроман ланац и катанац који ме спријечише да уђем. Помјерих се у страну и видјех да је то велико имање ограђено старим даскама изгриженим зубом времена. Разгледајући, примјетих отвор гдје недостаје једна даска, а оне око отвора, скоро да су отпале, држећи се на по једном рђавом ексеру. Таман хтједох да провирим унутра, кад ме предухитри озбиљан мушки израз лица са друге стране.

- Госпођо, шта тражите овде? Не можете овамо.

- Јуче сам долазила и договорила да ме прими господин Рајнат. Молим вас, пренесите му да сам стигла. - зачух свој глас како изговара нешто о чему нисам ништа знала. Нисам знала ни ко је господин, нити шта ми треба од њега.

- Плашим се да то неће...

- Ох, драга моја, стигли сте! - провири сићушна главица уредно подшишана, обријаног лица, украшеног широким осмјехом, и бијела ниска зуба. Имао је савршено његоване бркове и браду, (тек онолико колико сама брада захвата) већ прилично просиједу. Године су се, итекако, оцртавале око очију и на челу, но он их је носио тако лагано, као што је носио бијелу свилену кошуљу, што је подрхтавала на њему од енергије којом је зрачио.

- Изволите ући... - позва ме топло, пружајући ми руку.

Провукох се кроз онај отвор и чим закорачих, дочека ме лијепа, витка жена, средњих година. Њен изглед је одавао савршенство отмијености и културе старог краљевства. Била је одјевена у црни, јапански женски кимоно, рекла бих, такође свилени, који јој је пратио линију тијела до, мало испод кољена. Коса јој је била црна, правна, уредно скупљена у ниску пунцу на потиљку. Била је веома лијепа, правилних црта лица, онако као то само могу бити жене земље излазећег Сунца.

- Бог вас благословио за све што радите! - проговори на чистом српском језику, док сам корачала између њих двоје. Остадох затечена када у глас почеше рецитовати моју пјесму "Одлазак са огњишта"... На лицима им угледах болни грч због судбине народа из те пјесме. Одавали су ми почаст(господин се чак поклони мојој маленкости) за мој рад. Моме запрепаштењу није било краја кад се пред нама указаше бајковите палате грађене у стилу грађевина Јапана. Испод самих кровова, на свакој од безброј непрегледних палата, исписано је нешто чистим ћириличним писмом, штампаним словима. Нисам схватила шта је писало, али сам свако слово јасно видјела. Они су још увијек причали о важности онога што радим. Господин Рајнат више није био са нама. Увела ме је у једну од оних палата, чији су кровови били црвени, оивичени тракама од чистог злата. Корачале смо ходницима по којима су биле

прострте црвене стазе. Чула су ми била неизмјерно богато награђена мјестом гдје се налазим. Од некуд је допирао птичији пој, мирисало је неком префињеном, необјашњивом нотом цвјетне ароме, а видно поље изложено најфинијем филиграну урађеном по зидовима палате. Осјећала сам да ту припадам. Ноге су ми осјећале стабилност и стапале се са подлогом. Дошавши до краја ходника, моја пратиља ми још нешто рече, топло се насмија, лагано поклони у знак поздрава и оде. Погледах кроз прозор на дну ходника и угледах божанствени врт, засађен разноликим ендемичним врстама украсног дрвенастог биља. Између тих цвјетова, постављени су, нека врста, столова, помислих у први мах. Но, схватих да је то као полулопта, великог пречника, у којој је, у некој чаробној води, непомично лежала дивна, млада жена, као сирена. Све ми је било одвећ зачуђујуће. Прићох једној од њих(било их је више) и у том тренутку, она отвори очи, подиже се у сједећи положај, насмија се и рече:

"Само наставите, Бог вас благословио!"

Тад и ја отворих очи, збуњена али свјесна да никад не усних љепши сан.

Хвала ти, Господе!

ХЕРОЈИ ОТАЏБИНСКОГ РАТА

Др БОРЂЕ ЗЛАТКОВИЋ
син Миливоја

Рођен 17. јула 1959. године у мјесту Реткоцер, општина Медвеђа - Србија.

Ожењен.

Син Стефан.

Доктор опште праксе. У вријеме почетка рата обављао функцију директора Дома здравља Жепче.

Погинуо 4. 8. 1992. године у Жепчу.

Сахрањен у Завидовићима, а касније пренесен у родни крај.

СРЕТО ПАРИПОВИЋ

син Јована и Анђе

Рођен 27.маја 1963. године у Завидовићима.
Електроинсталатер.

Припадник јединице ВП 7431 Илијаш.

Погинуо 16.6.1992. године, на линији одбране у рејону
Биоча.

Сахрањен у Илијашу.

ЉУБО НИКОЛИЋ

син Душана и Јање, дјевојачко Јовановић

Рођен 15.05.1965. у Бистрици, општина Жепче.

Завршио средњу економску школу. Радио у Жепчу.

Ожењен Марицом (Јозиновић).

Дјеца: Валентина и Велибор

Погинуо 3. 8. 1992. као припадник 4. ОЛПБр. у родној кући у Бистрици - Жепче.

Сахрањен у Бистрици.

ПЕРО НИКОЛИЋ

син Душана и Ануше, дјевојачки Видовић

Рођен 26. маја 1946. године у Бистрици, општина Жепче.
Тесарски радник.

Ожењен Јањом, рођеном Мишановић.

Дјеца: Андиријана и Данијела.

Борац 4. Озренске ЛПБр. Од 19.5.1992. године.

Погинуо у реону одбране Бистрице 3.8.1992. године.

До данас није пронађен.

МИЛУТИН РИСТИЋ

син Стојана и Милке, дјевојачко Мишић

Рођен 3.5.1949. године, Кучице, општина Завидовићи.

КВ возач. Радио у "Zenicatrans" Зеница.

Ожењен Данком, дјевојачко Ђуричић

Дјеца: Зорица и Младен

Живио у Жепчу.

Погинуо 27.9.1992. године у селу Желећа.

Сахрањен на гробљу Пашинац, у Приједору.

ВИНКО БОЖИЧКОВИЋ

син Тодора и Анђе

Рођен 19. августа 1959. године у Љесковици, општина
Жепче.

Машински техничар.

Ожењен Жанетом.

Дјеца: Жаклина и Белинда.

Борац 2. ОЛПБр. Погинуо 18.10.1992. године у рејону
Улишњак - Маглај.

ДУШАН КРИЖЕВИЋ

син Луке и Славојке, дјевојачко Лукић

Рођен 17. јула 1967. године у Бистрици, општина Жепче.

Радник. Неожењен.

Припадник 2. ОЛПБр. Погинуо 28. 10. 1992. године у
рејону Жепча.

Сахрањен у Бистрици - Жепче.

СИМО ТОДОРОВИЋ

син Богдана и Маре, дјевојачко Ђавловић

Рођен 20. октобра 1961. године у Љесковици, општина
Жепче.

Радник.

Неожењен.

Борац 2. ОЛПБр.

Погинуо 11. 11. 1992. године. у Љесковици.

Сахрањен у Љесковици.

МИРОСЛАВ – МИРКО МИШИЋ
син Нике и Симеуне

Рођен 22. 4.1960. у Љесковици, општина Жепче.

Радник. Ожењен Борком. Кћи Мирна.

Припадник 2. ОЛПБр.

Погинуо 4. 12. 1992. године, на рејону Жепачког раскршћа.

Сахрањен у Возућици, а касније су посмртни пренесени у
Добој.

МИРКО ЛУКИЋ

син Богољуба и Стојанке, дјевојачко Педић

Рођен 21. 3. 1956. године у Доњој Бочињи, општина
Маглај.

Радник "Криваја" Завидовићи.

Ожењен Славојком.

Дјеца: син Далибор и кћи Сузана. Са супругом и кћерком
живио у Бистрици.

Припадник 2. ОЛПБр.

Погинуо 16. 12. 1992. године на возућком ратишту.

Сахрањен на Смрдињу - Горња Бочиња.

ПЕРО БОЖИЋ

син Бошка и Митре, дјевојачко Милановић

Рођен 23. септембра 1947. године у Љесковици, општина Жепче.

Радник "Криваја" Завидовићи.

Ожењен Анђом, рођеном Гајић.

Дјеца: Зорица, Винка и Драгана.

Као припадник 3. ОЛПБр погинуо 25. 2. 1993. године, у рејону одбране на маглајском ратишту.

Сахрањен у Доњој Дубици, општина Оџак.

МИЛОШ ЛУЧИЋ

син Благоја и Јефе, дјевојачко Тодоровић

Рођен 29. септембра 1959. у Бистрици, општина Жепче.
Дрвотехничар.

Ожењен Славицом, рођеном Веселиновић. Кћи Наташа.

Припадник 3. ОЛПБр. од 15. 5. 1992. године.

Погинуо 1.3.1993. године, у рејону Какмужа - Петрово.

Сахрањен у Карановцу.

ЗОРАН ЛУЧИЋ

син Павла и Радојке, дјевојачко Тубић

Рођен 22.августа 1963. године, у Бистрици, општина
Жепче. Радник.

Ожењен Мирком, рођеном Илић. Кћи Слађана.

Као припадник 3. ОЛПБр. погинуо 1.3. 1993. године, у
рејону Какмуџа - Петрово.

Сахрањен у Карановцу.

САША МИЈИЋ

син Ратка и Јованке, дјевојачко Станковић

Рођен 5. 6. 1969. године у Зеници, гдје се и школовао.
Рањен у Нецарићима, дошао кући на опоравак и при самом уласку у стан погинуо од гранате (заједно са својом баком Радојком Станковић и ујном Весном Станковић) 6. 2. 1993. године у Добоју, гдје је и сахрањен.

НЕНАД ПЕТРУШИЋ
син Јове и Љепосаве

Рођен 16.6. 1966. године.

Неожењен.

Погинуо 28.5. 1993. године у Гребницама.

Сахрањен у Модричи.

МИРОСЛАВ ЛУЧИЋ
син Ђорђа и Ане, рођ. Кнежеввић

Рођен 26. 9. 1970. у Жепчу.

ССС грађевинска техничка.

Живио у Бистрици.

Погинуо 16.8.1993. године, на Кисељаку, Жепче.

Сахрањен на православном гробљу у Жепчу.

ЗЛАТКО МИШИЋ

син Ранка и Госпаве, дјевојачко Југовић

Рођен 16. фебруара 1969. у Завидовићима.

Пољопривредни техничар.

Неожењен.

Припадник 3. ОЛПБр. од 2.5.1992. године.

Погинуо 22.7.1994. године у рејону Јовићи - Маглај.

Сахрањен у Модричи.

ЈАНКО ТРИВИЋ

син Гавре и Јованке, дјевојачко Ђуреин

Рођен 1.маја 1953. године у Жепчу.

Ожењен Јањом, рођеном Стевановић.

Синови: Дарко и Игор.

У ВРС од 1992. године. Борац 3. ОЛПБр.

Погинуо на линији одбране 19.9.1995. године, на
Бјелинској коси.

ГОРАН ТРИВИЋ

син Гојка и Милке, дјевојачко Тргић

Рођен 29.3. 1974. године у Добоју. Текстилни техничар.
Неожењен.

У ВРС од 27.7.1993. године.

Погинуо као борац 1. Посавске бригаде 8.9.1995.године на
линији одбране у рејону Бајића косе - Мркоњић Град.
Сахрањен у Модричи.

ПРЕДРАГ МИЈИЋ

син Ђорђа и Јованке, дјевојачко Буреиновић

Рођен 3. фебруара 1974. у Жепчу.

Шумарски техничар.

Неожењен.

Војни рок служио у Брчком.

Нестао 8. септембра 1995. године, на гламочком ратишту -
на Млиништима.

Пронађен након 10 година по ДНК налазу узетом од мајке.
Сахрањен у Модричи.

НЕДЕЉКО МИШАНОВИЋ
син Благоја и Невенке

Рођен 1975. године.

Неожећен, завршена средња машинска школа.

Припадник ВРС од 1992. године.

Погинуо на одбрани Маглаја 8.10.1995. године.

Сахраћен у Црквини - Шамац.

ДРАГАН БОЖИЋ

Син Павла и Десанке, дјевојачко Благојевић

Рођен 31.октобра 1972. године у Љесковици,општина
Жепче.

Радник.

Неожењен.

Припадник специјалне полиције Јање од 26.3.1992. године.

Погинуо у рејону Санског Мосра 16. октобра 1995. године.

Сахрањен у Јањи - Бијељина.

Пуковник МИЛУТИН МИШИЋ
син Бранка и Госпе, рођена Шумић

Рођен је 3. марта 1957. године у Завидовићима гдје је завршио основну школу, док је средњу Електротехничку школу у Зеници завршио 1975. године.

Године 1976. уписао је Војну академију у Београду коју је завршио 1980. са чином потпоручника. Исте године почео је са службом у касарни "Маршал Тито" у Сарајеву као командир вода у Средњој војној школи.

На почетку сукоба 1991. године био је на Илици командант батаљона, а 1992. је прекомандован у легендарну Другу озренску бригаду. Као командант бригаде три пута је рађаван.

Одликован је Карађорђевоом звијездом трећег реда.

Милутин Мишић је као српски представник био члан Колегијума директора Института за нестала лица БиХ, гдје је критиковао рад ове организације и указивао на манипулације са листама несталих у Сребреници.

Преминуо је 1. септембра 2024. године, сахрањен у сриједу, 4. септембра, на гробљу Шушњари у Добоју.

Његова родна Љесковица, Бистрица, Гостовић, Возућа и Озрен гора, његови саборци и сви који су га познавали памтиће га по добром.

РЕЦЕНЗИЈЕ

Ех, тај проклети рат!

Има ли веће и теже клетве, коју народ у жељи за правдом изњедри у свом окриљу – „ко желио рат, у кући му био“?! Наизглед најправеднија и најзаслужније да таква и буде. Нажалост, у већини случајева тешко или никад остварива? У сваком случају, болне су и црне и срцепарајуће слике погибија, страдања, пустошења, уништавања, расељавања, раслојавања, растајања које рат доноси са собом. Просто речено: отимања завичаја, огњишта, њива, воћњака, ливада, извора, игралишта, зборишта, молитвишта, омиљених ствари, омиљених људи, плишаног меде, старих навика, радних места, гробаља и гробова. И још штошта тога (крађа детинства, младости, радости, родитеља, синова..) што је навела и ауторка у свом надахнутом предговору „Ријеч аутора“. Док за такве злочине под „ђавољим небом“ (моја констатација „ђаволје небо“) неће нико никада одговарати, јер је то углавном циљ светских моћних налогодаваца.

Да, да, да – рекох – и гробова; гробова предака!
[Њихових мошти (моћи) = тј. реликвија!]

Појам мошти, поред хришћанства обрађен је у свим већим светским религијама, попут будизма и шинтоизма (у преводу „пут богова“ - из јапанске аутохтоне религије). Многи хришћани сматрају мошти извором Божанске енергије. И светињом! Додуше, има и оних који их сматрају небиблијским и ђаволским.

Примери, на очиглед јавности без кајања и осуда самодекларисаних праведника, крађа моштију (тј. = реликвија) је нагнало и ауторку Раду Ђошан Китић да ову књигу крсти под тим именом и да њом „набаци омчу“ злу којег треба искоренити међу људима. А како и сама записа „ова се књига сама писала“ (пратећи след догађаја). ”Ја сам

само била 'оловка' – што говори о трагичности на овом простору.

Очит пример је засебан случај са невино погинулим борцем ВРС, Мирославом Лучићем, чији лик се налази на два споменика супростављених страна, што превазилази све нормативе људскости. Несумњиво, чиста крађа целокупног идентитета и човекољубља.

Ауторку књиге, као тринаестогодишњакињу у пупању и развоју, жељну радости, играрије, живота, рат је натерао на све своје нељуткости, гадости, окрутности и трагедије. Отео јој је младост. Истргао јој је девојачку машту и сладуњаве снове. Натерао ју је на убрзано сазревање, нагло старење. Урезао јој је у душу никад неизбрисиве слике страдања, дуге колоне изморених и огладнелих избеглица, комшија и познаника, на путу смрзавања у нову неизвесност, јауке и лелеке мајки у црном. С једном једином надом као решење:

„Узмите ствари и оно најпрече,
то што можете на себи понијети,
јер остајемо само које вече,
а за толико нећемо умријети.”

***

Немојте људи духом падати,
требамо се држати још чвршће!
Стаће та лавина, морамо се надати!

(Из песме: „Одлазак са огњишта”)

Али тај повратак, као једина нада, поста недокучива, недодирљива, неостварива и немогућа „мисија”. А одлазак у дугој колони, са молитвом, чежњом и надом утопи се у ауторкин стих као задовољење и помирење са зацртаном судбином: „Ал' за њима оста и Жепачко раскршће” (из песме „Одлазак са огњишта”). На

ком се расцепи и време на неповратну прошлост и неизвесну будућност и где се пушком омеђи територија на „ону тамо” и „ову амо”.

„Ко најдубљи кањон гору, расц’јепила мене она,
па не могу, залуд жеља, са Бистрицом да се стопим.
Празнина у мени јечи, много дубља од кањона,
а видим је и осјећам сваки пут кад очи склопим.”

(Из песме: „У срцу је чувам”)

Са собом се понесоше само лепе успомене,
као доказ да је то неодвојив део њих.
„Кô да се пита тог народа нешто!
Као да од њих неко одлучује!
Велики моћници то раде вјешто,
за новац се данас све даје и купује.”

(Из песме: „Одлазак са огњишта”)

Рада Ђошан Китић, већ доказана песникиња и романописатељица, овим својим осмим издањем, књигом „Споменаром” (са великим „С”) одужује се родном завичају за тринаест година безбрижног детинства у њему. И, уједно, ова књига је „Споменик” (опет са великим „С”), којег подиже за двадесет и три погинула борца што несебично дадоше своје највредније што имаше – животе за тај грумен завичај.

„Плачеш ли, земљо, крвава, плаха,
што тобом одзвања глас тишине?
Јачи од загрљаја, тежи од уздаха...
Разуздани одјек сурове истине.”

(Из песме: „Земљо моја”)

Целу књигу ауторка је поделила (али не и тугу и емоције које угради у њу) на три поднаслова:

1/Први поднаслов – „Пјесме”. Под који је уврстила четрнаест родољубивих и завичајних песама. Успешно отпевавши, што ће се и читаоци, надам се, сложити, и: „Одлазак са огњишта, За боље сутра, Земљо моја, У небо главу, Светогрђе, Због војничке сузе, Стихови за хероја, У срцу је чувам, Да остадох тамо, Двери снова, Шта чине љубав, вјера и нада, Тишина, Капља наде” и заврши поетски циклус песмом „Сјећања”. У коју узидва четири стиха о оном што ће је цели живот пратити и прогањати:

„У грлу ме стегло, не да ми да да’нем...

Туга душу стисла због тешких сазнања.

Хтјела бих да кренем, али, ипак, станем,
– сачекај још минут – вуку ме сјећања.”

2/Други поднаслов – „Приче”. У којег је уклесала десет кратких прича са безброј емотивних слика. Где се у једној од њих, у ратном злу и невољи, Богу захваљује за смрт и где се смрт доживљава као рађање и добитак, а не као губитак. „Хвала ти, Боже, родила се и моја (сестра) Мара...” (цитат из приче „Хвала ти, Боже, родила се”). И где ново пристигло „прољеће није донијело мирисе цвијећа и цвркоте птица” као ранијих година (цитат из приче „Прољеће”). Саосећајно је описала и: „Одлазак, Хвала ти, боже, родила се...; Избјеглица, Затворско одијело, Прољеће, Тога дана си дошла на свијет, Експедиција, Док дланом о длан..., Путовање, На истоку.”

3/Трећи поднаслов је посебно „недокучива стварност” која мами посебне емоције и саосећања, и којег треба посматрати као иконографију нових новомученика. Где је све исричано у погледу на фотографије са штурим (тј. општим) биографијама двадесет и три погинула борца Отацбинског рата. У којем за четири године трајања,

Љесковичани и Бистричани уложише седамсто тридесет и седам неповратних година живота, са просечном старошћу од тридесет и две године, у свој завичај, а не успеше га задржати. Слава им!

Ако ни због чега другог, већ због уложених година у Отаџбину, ова књига, ауторке Раде Ђошан Китић, треба угледати светлост дана. И једног дана постати тапија украдених реликвија. Те, ауторки топло препоручујем што брже њено штампање. А, дубоко сам убеђен да ће њена штампарска графитна слова кроз будућност и историју временом постајати златна и света као Свето писмо.

Књижевник:
Миладин Стојановић

ОСВРТ НА ЈЕДНО ВРЕМЕ

Књига КРАЂА РЕЛИКВИЈА аутора Раде Ђошан Китић је слика и прилика једног не тако давног времена. Настала је у часу када постоји опасна и реална претња да се некој другој српској девојчици или дечаку понови оно о чему Рада пише.

Рада сада пише оно што је доживела као тринаестогодишња девојчица. Ставила је у своју књигу четрнаест песама и исто толико прича. За сваку годину по једну, иако је она тада имала само тринаест. Писала је о времену одрастања и периоду када је машта бујна, а тело нејако. Због тога је ова књига морала сачекати садашње време, када машта постаје стварност, а тело ојача да може пером изразити оно што је као девојчица преживела. У томе је вредност књиге већа, а порука коју шаље јача.

Радино детињство и њену причу исписале су њене књиге, а опевале њене песме. Оно што песма може да искаже, проза тешко достигне. Дубину њених прича кроз прозу, у висину дижу њене песме.

Сваки писац је везан за свој родни крај, детињство и одрастање. Код Раде то је извор свих њених надахнућа, у чему не оскудева. И све што читалац дубље улази у лавиринт њених осећања, њене песме је уздижу у висину и говоре да постоји излаз. Она никога не осуђује, само жали за пропуштеним вредностима као што је срећно детињство, дечија игра, дечији смех, право на школовање. Све то Рада

назива једним именом РЕЛИКВИЈЕ. А оне то у суштини и јесу и неко их је украо. Зна Рада, а знамо и ми ко је то. Она не суди, она само жали, али оставља читаоцу да сам одлучи да ли ће и он да опрости, или да само дуго и немоћно жали.

Целокупним досадашњим стварањем, Рада је подигла споменик својој родној Бистрици, својим другарима са којим је започело њено одрастање, али је њихово прекинуто. Из те приче Рада не изоставља никога, од најуже породице, до познаника из других крајева са којим је делила исту муку. Својим животом у избеглиштву, Рада је силом прилика упознала и друге, њој некада незнане пределе. Пише и о њима, о људима, о деци и вршњацима. Њена Књига, иако непрекинутим ланцем везана за родну Бистрицу, у себи садржи оно, што сваку средину чини посебном и за неког другог писца попут Раде чини извор надахнућа.

Реченице са којим Рада спаја своја осећања са душом читаоца су јасне, једноставне, кратке и сваком разумљиве. Помоћу њих је успела створити блискост, понекада смех, али и измамити понеку сузу код непознатог читаоца и топли излив крупних дечијих и ситних родитељских суза. Широка словенска душа, коју Рада несумњиво поседује, оставља простор и за друге. Ни трунке себичности, без мржње и зависти прича о свему. У толико је њена прича вреднија, а Књига која је пред вама значајнија.

Зато је Господ оставио Ради да кроз своје песме и приче подигне споменик који је дуготрајнији од оних гранитних и мермерних који стоје изнад глава њених вршњака и бораца, на гробљима којима често нема приступа. Зато је Књига КРАЂА РЕЛИКВИЈА споменик једном времену, неким страшним догађајима и драгим и поштовања вредним људима, које ће читаоц носити са собом, где год да крене са том књигом.

Ова књига је попут приче о тамном вилајету. *Ко је не прочита кајаће се, а онај ко је прочита жалиће што је није раније имао у својим рукама.* Искрено је препоручујем свима којима је до књиге стало, ко има потребу да се сећа свога детињства и свога краја, ко има своје *реликвије*.

У Београду, 7.8. 2025. године

Хаџи Милош Ђошан

О АУТОРУ

Рада Ђошан Китић рођена 1979. године у Жепчу. Данас живи и ствара у Модричи. Својим највећим успјехом у животу сматра то што је мајка троје дјеце. Објавила је два романа: „Прљави додири“, који је доживио четири издања и „Косана“, два издања, те књиге поезије: „Кад душа говори“, „Траг у бескрају“ „У дворима пјесме“, „Највећем од свих“ и „Одшкринуте двери сна“. Заступљена је у зборницима у РС као и иностранству. Члан је Клуба књижевника „Савовање“ Шамац, Клуба писаца „Вуково перо“ Лозница, Књижевног клуба „Младост“ Модрича, Српске читаонице „Лаза Костић“ Сомбор и СКД „Укрња“ Челинац.

ИЗВОРИ ИНФОРМАЦИЈА

1. Спомен плоча из капеле гробља у Љесковици
2. Породице погинулих бораца
3. Блиски пријатељи
4. Група аутора: *Модрича у отаџбинском рату 1992 – 1995 (монографија)*, СКЦ Модрича, 2004.

САДРЖАЈ:

РИЈЕЧ АУТОРА.....7

ПЈЕСМЕ

ОДЛАЗАК СА ОГЊИШТА 11
ЗА БОЉЕ СУТРА.....15
ЗЕМЉО МОЈА! 16
У НЕБО ГЛАВУ 17
СВЕТОГРЂЕ 18
ЗБОГ ВОЈНИЧКЕ СУЗЕ.....19
СТИХОВИ ЗА ХЕРОЈА.....20
У СРЦУ ЈЕ ЧУВАМ.....21
ДА ОСТАДОХ ТАМО.....22
ДВЕРИ СНОВА.....23
ШТА ЧИНЕ ЉУБАВ, ВЈЕРА И НАДА 24
ТИШИНА.....26
КАПЉА НАДЕ.....27
СЈЕЋАЊА 28

ПРИЧЕ

ОДЛАЗАК 31
ХВАЛА ТИ, БОЖЕ, РОДИЛА СЕ.....34
„ИЗБЕГЛИЦА“ 39
ЗАТВОРСКО ОДИЈЕЛО.....43
ПРОЉЕЂЕ.....46
ТОГА ДАНА СИ ДОШЛА НА СВИЈЕТ 49
ЕКСПЕДИЦИЈА.....54
ДОК ДЛАНОМ О ДЛАН.....58
ПУТОВАЊЕ 62
НА ИСТОКУ 68

ХЕРОЈИ ОТАЏБИНСКОГ РАТА 71

РЕЦЕНЗИЈЕ

Ех, тај проклети рат! Миладин Стојановић 101

ОСВРТ НА ЈЕДНО ВРЕМЕ Хаџи Милош Ђошан.....106

О АУТОРУ 109

ИЗВОРИ ИНФОРМАЦИЈА 110

САДРЖАЈ:.....111

